

Ziyadxan NƏBİBƏYLİ

"AZƏRBAYCAN"
NƏŞRİYYATI
BAKİ - 2009

Z01(09)

Ziyadxan Nəbibəyli

Z01(09) Laçın - 85. - Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2009 - 152 s.

Z $\frac{4804000000 - 001(09)}{M670(07) - 2009}$ Sifarişlə

© “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2009.

GİRİŞ

"Laçından Azərbaycanın nə qədər görkəmli elm, mədəniyyət, dövlət xadimləri çıxıblar. Bu baxımdan Laçın rayonu həm təbiətinə, həm də insanlarına görə Azərbaycanın dəyərli guşələrindən biridir".

Heydər ƏLİYEV

Əziz oxucular, hörmətli laçınlılar çoxunuzun bildiyi kimi Laçın bölgəsi bütövlükdə Respublikamızın cənub-qərbində dağlıq bir ərazidir. Şimaldan Kəlbəcər, şərqdən Xocalı, Şuşa və Xocavənd, cənubdan Qubadlı, qərbdən isə Ermənistanla (Qərbi Azərbaycanla) həmsərhəd olan gözəl bir diyardır. Laçınlılar həmişə bütün Azərbaycan uğrunda, Laçın uğrunda mübarizəyə hazır olan vətənpərvər insanlar olmuşlar. Laçın tarixən Zəngəzurun, Yuxarı Qarabağın tərkib hissəsi, bir çox aran torpaqlarımızın yaylaq yerləri olmuşdur. Laçın şəhərinin yaranması isə Azərbaycanda Sovet hökuməti qurulmasının ilk illərinə təsadüf edir. Laçın ilk quruculuq ilindən şəhər statusu almış, 1924-cü ildə bünövrəsi qoyulmuş, qəza mərkəzi kimi, qəzalar ləğv olunduqdan sonra isə iri bir dağ rayonunun mərkəzinə, mərkəzi şəhərinə çevrilmişdir.

Ulu Öndərimiz Heydər Əliyevin Sovetlər birliyi dövründə, onun qayğı və sayğısı ilə 1974-cü ildə Laçın şəhərinin 50 illik yubileyi yüksək səviyyədə keçirilmişdir. İndi biz böyük fəxrlə deyə bilirik ki, 85 illiyini keçirdiyimiz Laçın şəhərinin növbəti yubileyidə dünya siyasətçiləri sırasında seçilən və sayılan cənab Heydər Əliyevin uğurlu davamçısı, doğ-

ma oğlu İlham Əliyevin rəyi və rəhbərliyi ilə keçirilir. Düzdür, hazırda biz Laçın şəhərinin ad gününü Laçınsız keçiririk. Amma bu heç də hər şeyin sonu demək deyildir. Hörmətli Prezidentimiz cənab İlham Əliyev birmənalı şəkildə bildirmişdir ki, Şuşasız, Laçınsız Azərbaycan yoxdur və bu yerləri heç vaxt, nə indi, nə 50 il sonra, nədəki 100 il bundan sonra da olsa ermənilərə güzəştə getməyəcəyik. Sülh yo-

lu ilə razılığa gələ bilməsək istənilən üsullarla Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təmin edəcəyik.

Laçınlıların, Qarabağ insanlarının köçkünlüyü ilə bağlı Ümummilli Lider Heydər Əliyev söyləyirdi ki, "dövlətin ən mühüm vəzifəsi öz torpaqlarından didərgin düşmüş vətəndaşlarının güzəranını yaxşılaşdırmaq, onların problem və qayğılarını həll etmək və ən nəhayət, işğal altında olan torpaqların azadlığını təmin etməklə hər bir məcburi köçkünü isti ocağına qayıtmasına nail olmaqdır". Ulu Öndərin bu birmənalı fikirləri cənab İlham Əliyev hakimiyyətinin də əsas və-

zifə və istiqaməti olaraq qalmaqdadır. Son bir neçə ildə qaçqınların və məcburi köçkünlərin sosial müdafiəsi ilə əlaqədar Prezident tərəfindən 13 fərman və sərəncam verilmiş, onların icrası ilə əlaqədar Nazirlər Kabinetinin 47 qərarı, Milli Məclisin isə bir qanunu işıq üzü görmüşdür. Bunun sayəsində Ağcabədi, Bərdə, Saatlı və Sabirabad bölgələrində çadırlarda yaşayan laçınlı məcburi köçkünlərə Taxtakörpü ərazi-

sində infrastrukturu olan qəsəbələr salınmışdır. Bakı, Sumqayıt şəhərlərində və digər bölgələrdə məskunlaşmış laçınlıların 50-dək yataqxana, sanatoriya və s. yaşayış yerləri təmir edilmişdir.

Laçının bütün icra strukturlarının fəaliyyət göstərdiyi Taxtakörpü qəsəbəsində son bir neçə il ərzində Rayon İcra Hakimiyyəti, Yeni Azərbaycan Partiyasının Laçın rayon təşkilatı, rayon Suvarma Sistemləri İdarəsi, 55 saylı Yol İstismar İdarəsi, 121 saylı Laçın Dairə Seçki Komissiyası, rayon Rabitə Qovşağı üçün yeni inzibati binalar, 350 yerlik mədə-

niyyət sarayı tikilmiş, 256 nömrə tutumlu EATS quraşdırılaraq məcburi köçkünlərin istifadəsinə verilmişdir. Taxtakörpü ərazisindəki Hacılar, Ərdəşəvi, Alxaslı, Qarıqışlaq və Malıbəy obalarında 4 nömrə tutumlu peyk telefon rabitə stansiyası quraşdırılmış, bu obalarda icra nümayəndəliyi, xəstəxana və məktəb binalarına telefon xətti çəkilmişdir. Hazırda Taxtakörpü qəsəbəsində rayonun Əhalinin Sosial Müdafiəsi və Məşğulluq Mərkəzləri üçün yeni inzibati binanın, eyni zamanda kiçik idman meydançasının tikintisinə başlanılmışdır. Yaxın günlərdə isə Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun Laçın rayon şöbəsi üçün yeni inzibati bina tikiləcəkdir.

Taxtakörpü ərazisində Mil massivindəki yarımstansiya müasir avadanlıqla təchiz olunaraq yenidən qurulmuş, 1992-ci ildən ötən dövr ərzində ərazidə 58 ədəd yeni transformator qoyulmuş, 137 km uzunluğunda yeni elektrik hava xətti çəkilmiş, 145 km uzunluğunda çınqıl örtüklü avtomobil yolu çəkilmiş, 5800 kv.m. yola asfalt döşənmişdir. Taxtakörpü ərazisində balansda olmayan 69 km yol Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 3 sentyabr 2008-ci il tarixli 201 nömrəli qərarı ilə balansa götürülmüşdür.

Taxtakörpü ərazisində və məcburi köçkünlərimizin məskunlaşdıqları digər ərazilərdə əhalinin içməli suya olan tələbatının ödənilməsi məqsədilə 22 ədəd artezian quyusu qazılmış, 150 km uzunluğunda içməli su xətti çəkilərək köçkünlərin istifadəsinə verilmişdir. Təsərrüfat suyuna olan ehtiyacların ödənilməsi məqsədilə isə 70 km uzunluğunda kanal və su xətləri çəkilmişdir. İçməli və təsərrüfat suyuna olan ehtiyacların ödənilməsi məqsədilə Kür çayı üzərində 17 ədəd su-elektrik nəsos stansiyası qurulmuşdur.

Taxtakörpü qəsəbəsində 2 hektar ərazidə park salınması sahəsində xeyli işlər görülmüş, bu parkda 1600 ədəddən çox ağac və gül kolları əkilmişdir. Rayon İcra Hakimiyyəti başçı-

sının sərəncamı ilə həmin parka "Heydər parkı" adı verilmişdir. Bundan əlavə Rayon İcra Hakimiyyətinin inzibati binası qarşısında Ümumilli Lider Heydər Əliyevin büstü qoyulmuş, Azərbaycan Respublikasının dövlət bayrağı üçün 21 metr hündürlüyündə qurğu quraşdırılmışdır.

Laçının işğalından sonra rayonun təhsil, səhiyyə və mədəniyyət müəssisələri rayonun məcburi köçkünlərinin məskunlaşdıqları ərazilərdə öz fəaliyyətlərini davam etdirirlər. 1992-ci ildən ötən müddət ərzində məcburi köçkünlərimizin məskunlaşdıqları ərazidə 30-dək yeni məktəb binası tikilib istifadəyə verilmişdir. 2008-ci ildə Əzizbəyov rayonunun Binə qəsəbəsində fəaliyyət göstərən rayonun 46 saylı orta məktəbi üçün yeni bina tikilmiş, binanın açılışında ABŞ-ın Azərbaycandakı səfiri xanım Ənn Dörsi, Baş nazirin müavini cənab Əli Həsənov da iştirak etmişdir. Hazırda rayonun 1 saylı Vağazin orta məktəbi üçün tikilən yeni binada işlər başa çatmaq üzrədir.

Bu gün rayonun 132 ümumtəhsil məktəbində 11428 nəfər şagirdin təlim tərbiyəsi ilə 3000 nəfərədək müəllim məşğul olur. Hər il orta hesabla orta məktəbi bitirmiş məzunlardan 150-200 nəfəri respublikanın ali məktəblərinə qəbul olur. 2008-ci ildə rayonun ümumtəhsil məktəblərini bitirmiş məzunlardan 193 nəfəri ali məktəblərə qəbul olunmuş, onlardan 6 nəfəri 600-dən yuxarı bal toplamışdır. 27 sentyabr 2008-ci il tarixdə Rayon İcra Hakimiyyətinin təşəbbüsü ilə ali məktəblərdə təhsil alan və ali məktəblərə yeni qəbul olunmuş tələbələrlə Bakı şəhərində böyük bir görüş keçirilmiş, görüşdə millət vəkilləri Mübariz Qurbanlı, Aydın Mirzəzadə, Sevindik Hətəmov, ali məktəb rektorları və digər mötəbər qonaqlar iştirak etmişdir. Həmçinin həmin tədbirdə Rayon İcra Hakimiyyəti tərəfindən 600-dən yuxarı bal toplamış 6 nəfər tələbəyə noutbuk-kompyuter hədiyyə olunmuşdur.

Laçının işğalından sonra rayonun fəaliyyət göstərən ümum-təhsil məktəblərinin müəllimlərindən bir çoxuna ölkə Prezidenti tərəfindən "Əməkdar müəllim", "Tərəqqi medalı" və digər fəxri adları verilmişdir.

Hazırda Bakı, Sumqayıt şəhərlərində, Taxtakörpü ərazisində və məcburi köçkünlərin sıx məskunlaşdıqları digər ərazilərdə 8 xəstəxana, 86 həkim ambulatoriyası və feldşer-mama məntəqəsi fəaliyyət göstərir. Laçının işğalından sonra Taxtakörpü ərazisində və məcburi köçkünlərimizin sıx məskunlaşdıqları digər ərazilərdə 18 səhiyyə obyektini tikilib istifadəyə verilmişdir. 2007-ci ildə ABŞ-ın Azərbaycandakı səfirliyinin xətti ilə Taxtakörpü qəsəbəsində 25 çarpayılıq yeni xəstəxana binası tikilmişdir.

Laçının hazırda 83 klub, mədəniyyət evi, 119 kitabxana, 2 muzey və 5 musiqi məktəbi laçınlı məcburi köçkünlərin sıx məskunlaşdıqları ərazilərdə öz fəaliyyətlərini davam etdirir. Rayonun musiqi məktəblərində təhsil alan şagirdlər bir çox respublika əhəmiyyətli tədbirlərdə və müsabiqələrdə iştirak edərək, rayonumuzu layiqincə təmsil edirlər. Ötən il "Heydər Əliyev" fondunun təşəbbüsü ilə Respublikada keçirilmiş muğam müsabiqəsində rayonumuzun fəxri Ehtiram Hüseynov ikinci yerə çıxmış, Şəmsəddin Məmmədov ilk onluqda yer tutmuşdur.

Laçın İcra Hakimiyyəti tərəfindən respublikanın 59 rayon və şəhərində məskunlaşmış bölgənin məcburi köçkünləri ilə mütəmadi görüşlər keçirilərək, onların sosial-iqtisadi problemlərinin həlli istiqamətində bir sıra zəruri tədbirlər həyata keçirilir. Laçın İcra Hakimiyyətində 23 aprel 2008-ci il tarixdə rayonda ilk dəfə Respublikanın müxtəlif elm, təhsil müəssisələrində, hüquq-mühafizə orqanlarında çalışan laçınlı ziyalılar və iş adamları, rayon fəalları və ictimaiyyət nümayəndələrinin geniş yığıncağı keçirilmişdir. Laçında vaxtilə yaradılmış

güclü kadr potensialı nəticəsində hazırda yüzlərlə laçınlı respublikanın elm, təhsil müəssisələrində, hüquq-mühafizə orqanlarında çalışırlar.

2008-ci ilin 19 sentyabrında rayonun qoca, yaşlı tənha sakinləri ilə Taxtakörpü qəsəbəsində görüş keçirilmiş, həmin tədbirdə həmçinin rayonun Hacıxanlı kənd sakini Məhərrəmov Qaraş Alxan oğlunun 100 yaşı təntənəli surətdə qeyd olunmuşdur. 100 yaşlı I qrup Böyük Vətən müharibəsi əlili Qaraş Məhərrəmov Azərbaycan Respublikası Prezidenti adından Oka markalı avtomobil, soyuducu, xalça hədiyyə olunmuş, Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən tədbir iştirakçılarından 108 yaşlı Qoca Muradova televizor, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Şərqiyyə Vəliyevaya paltaruyun maşın, 8 nəfər yerimək qabiliyyəti olmayan əlilə əl arabası, 5 nəfərə isə qulaq eşitmə aparatı, Rayon İcra Hakimiyyətinin daxili imkanları hesabına bölgənin 200 nəfərədək qoca, yaşlı şəxslərinə ərzaq bağlamaları təqdim edilmişdir.

Laçınlılar söylənilən yönümdə və digər istiqamətlərdə Hörmətli Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin rəhbəliyi ilə daha gərgin və həlli vacib olan işlərin yerinə yetirilməsində israrlıyıq.

MÜƏLLİFDƏN

Adından göründüyü kimi kitab Laçın şəhərinin şəhər adı almasının 85-illiyinə həsr olunmuşdur. 85-illiyin 1-ci ilindən başlayaraq Laçının 18 may 1992-ci ilə qədərki mühüm hadisələr, şəhərdə aparılmış tikinti -abadlıq, təhsil, tibb, yaşayış, sənaye, sosial və s. məsələlərlə bağlı tarixi materiallar araşdırılmışdır. Laçın şəhərində və onun ayrı-ayrı yaşayış məntəqələrində işləyən, yaşayan qabaqcıl zəhmət adamları, el ağsaqqalları, müəllimlər, həkimlər və bu diyarın hər guşəsindən çıxaraq Respublika səviyyəli mütəxəssislər, alimlər, sairələr, yazıçılar, jurnalistlər, dövlət xadimləri, müxtəlif sahənin seçilib-sayılan insanları haqqında mümkün olan hər bir məlumat toplanmışdır.

Kitabın Laçın şəhəri tarixinə həsr edilməsinə baxmayaraq, müəllif tərəfindən Laçının təhsili, tibbi, mədəniyyəti, tarixi memarlığı, dini-mənəvi dəyərləri, görkəmli şəxsiyyətləri, Laçının təbiəti, Laçının daxil olduğu Zəngəzur mahalı və onun tarixi haqqında bəzi məlumatlar da oxucularına ərnağan edilmişdir.

Laçının işğalından sonrakı müddətdə acı köçkünlük həyatı keçirən laçınlılar da yaddan çıxmamış, onların həyat və fəaliyyətləri haqqında, yaşayış tərzləri haqqında, dövlətin onlara qayğısı haqqında, Laçın Rayon İcra Apparat üzvlərinin bu insanlara göstərdikləri qayğı və köməklik haqqında olan məlumatlardan da söhbət açılmışdır.

Ulu Öndər, böyük tarixi şəxsiyyət və dövlət xadimi Heydər Əliyevin Laçın şəhərinə, Laçın bölgəsinə, onun insanlarına verdiyi qiymət, Laçına aid verdiyi fərman və sərəncamların bəhrəsi haqqında da tam məlumat kitabda öz əksini tapmışdır.

Laçınlılar hesab edirlər ki, hazırki şəraitdə də Azərbaycan Respublikasının Rəzidenti cənab İlham Əliyev öz atası Heydər Əliyev siyasətini davam etdirir, Laçınlı köçkünlərə öz qayğısını əsirgəmir, onların hər bir müraciətinə qayğıkeşliklə, həssaslıqla yanaşır.

Laçının işğalından sonra Laçın İcra Hakimiyyətinin əməkdaşları birinci olaraq aidiyyəti nazirliklərlə yaxşı əlaqələr qurmuş, həmin nazirliklər laçınlı köçkünlərin üzləşdikləri çətinliklərə qayğılarını artırmış, 59 bölgədə məskunlaşan laçınlılarla görüşlər keçirmiş, hal-əhval tutmuşdur. Belə görüşlərin ən yaddaqalanı əslən Laçından olan ziyalıların hazırda Laçın bölgəsinin mərkəzi sayılan Taxtakörpüdə təşkil etdiyi görüş olmuşdur. Heç də az əhəmiyyət kəsb etməyən, yüksək səviyyədə təşkil olunmuş növbəti toplantı Bakı şəhərində keçirilmişdir. Bu da laçınlıların köçkünlük dövründə görmədikləri və bəlkə də gözləmədikləri görüş olmaqla, 2008-2009-cu tədris ilində 600-dən çox bal toplamış laçınlı tələbələrə həsr edilmişdir. Görüşdə 6 nəfər deputatın, Laçından seçilmiş olan Milli Məclisin üzvü cənab Sevindik Hətəmovun, bir çox ziyalıların, rayon ictimaiyyətinin iştirak etdiyi bu görüş də çox yaddaqalan oldu.

Kitabın ərəsəyə gəlməsi üçün müəllif Laçının aidiyyəti idarə və təşkilatlarından, ayrı-ayrı mənbələrdən məlumatların toplanmasında Laçın İcra Aparatının zəhmətlərini dəyərləndirir, bu işdə zəhməti olan hər kəsə bol-bol təşəkkürlərini çatdırır.

Müəllif hesab edir ki, kitabda qeyd edilən hər bir məlumat, müxtəlif təbəqənin təmsilçiləri olan insanlar, təşkilatlar haqqında olan fikirlər və s. Laçın şəhərinin tarixidir, Laçın bölgəsinin tarixidir, laçınlıların tarixidir. Yazıda hər hansı bir qeyri-dəqiqlik olarsa, yaxud kiminsə haqqında məlumat verilməyib-sə inciməsinlər və özləri haqqındakı məlumatları müəllifə çatdırsınlar.

Arzum odur ki, Laçın şəhərində, Laçın torpağında görüşək.

LAÇIN ŞƏHƏRİNİN YARANMA TARİXİ

1. Laçın bölgəsi xeyli əvvəllər

Laçın bölgəsi bütövlükdə Qarabağ, Qərbi Azərbaycanla birlikdə tarixin müxtəlif dövrlərində, müxtəlif Azərbaycan dövlətlərinin tərkibində olub.

Qızılbaşlar dövləti süquta uğradıqdan sonra yaranan 20 xanlıqdan biri də Qarabağ xanlığı olmaqla, Laçın da onun tərkib hissəsi olub. Lakin, xanlıqdan da əvvəl Zəngəzur adlanan çox böyük sahəli sultanlığın, sancağın, mahalın olduğu ayrı-ayrı dövrlərdə də Bütöv Qarabağın tərkibində olub. Qarabağ xanlığı dövründə Laçının daxil olduğu Zəngəzur Sultanlığı xeyli genişlənməmiş, onun Sultanın səlahiyyətləri isə hədsiz olmuşdur. XVIII əsrin ortalarına təsadüf edən bu hadisədən sonra bütün Zəngəzurdakı olduğu kimi Laçında da xeyli irəliləyişlər, böyük sürətli inkişaf olmuşdur. Laçın dedikdə, onu bir dəfə görəndə insanın gözünün qabağında insanı heyran edən gözəl bir mənzərə canlanır. Mahalın aşağı hissəsində Zəngəzur dağının ətəyində bir-birindən xeyli aralı Artiz, Salaq və Mərkiz dağları, onlardan uzaqlarda Xustun, Kəpəz, Keçəldağ silsiləsi uzanır, onlardan da o tərəfdə Pirdavdan, Qacaran, Kiqin dağları görünür. Zəngəzur dağlarının zirvəsi bəzi yerlərdə dəniz səviyyəsindən 3906 metr yüksəkdir və həmişə qarla örtülüdür. Keçmiş Zəngəzur mahalının ərazisi 7900 kvadrat kilometr olub. Murtuzu bəyin sultanlığı dövrlərində Zəngəzur Böyük Zəngəzur adlanıb və onun ərazisi 12000 kvadrat kilometrə çox olub. Onu qərbdən Zəngəzur, Şərqdən Qarabağ dağları araya alıb. Şimala tərəf uzanan Qarabağ yaylaları bu iki dağı birləşdirən - N.Heydərrov demişkən körpüyə bənzədir. O biri tərəfdə isə Şərur-Dərələgöz mahalının ərazisi başlayır. Mahalı araya almış bu dağlar və yuxarı Qarabağ dağları çox möh-

kəm təbii bir istehkamdır. Zəngəzur dağları başı bələli olsa da, cəsur insanları üçün isə tarixən etibarlı sığınacaq idi. Zəngəzurun Yuxarı Qarabağ adlanan yaylaqları çoxdur və Laçın torpaqlarının xeyli hissəsi də buradadır. Tarixən Aran Qarabağın, araz boyu isti yerlərin, Qaradağın heyvandarlarının əksəriyyəti bu yaylaqlara çıxardılar.

Laçın dağlarına ulu babalarımız İşıqlı, Qızıl boğaz, Fərməc təpə, Mıxtökən, Qırxqız, Lalalı dağları və s. adlarını vermişlər. Deyilən dağların əhatəsində bir dağ da var - Laçın dağı. Bu dağın ətəyində çox qədimdən abdal türk tayfaları məskən salmış, adınada tayfanın adına uyğun olaraq Abdallar demişlər. Laçın şəhəri də Laçın dağlarının ətəyində yerləşən Abdallar kəndinin yanında salınmışdır.

2. Laçın bölgəsi XX əsrin əvvəllərində

XIX əsrin axırlarında "Daşnak" partiyası yaranandan sonra Qərbi Azərbaycanda, Qarabağda, Zəngəzurda ermənilərin Azərbaycan kəndlərinə silahlı basqınları xeyli dərəcədə güclənmişdi. Son illər olduğu kimi rus imperiyasının bu iki millətə münasibəti fərqli idi. Erməniləri Azərbaycan torpaqlarında yerləşdirdikdən sonra ruslar onlara köməklik göstərirdilər ki, ermənilər azərbaycanlıları öz torpaqlarından sıxışdırıb çıxarsınlar. Bunun ən bariz nümunəsi azərbaycanlı əhaliyə silah gəzdirmək qadağan edildiyi halda, erməniləri silahlandırırtdılar. Çarın əmri ilə azərbaycanlılara silah gəzdirmək qadağan olduğundan ermənilər üçün yerli əhaliyə silahlı basqın heç də çətinliklər törətmirdi.

1902-1907-ci illər arasında demək olar ki, ermənilər Azərbaycanın hər yerində yerli əhaliyə silahlı basqınlar, qırğınlar, dağıntılar törətmişlər. Ruslar Rusiyanın özündə xüsusi mərkəzlər təşkil etmişdir ki, burada erməni qımdatxanalar qımdax

hazırlıqları keçir, silah-sursatdan və digər vasitələrdən istifadəni öyrənib Azərbaycana göndərilirdi.

Artıq 1904-cü ildə Bakıda, 1905-ci ildə İrəvanda, 1905-ci ildə Naxçıvanda, 1905-ci ildə Təbrizdə, Xorasanda, 1905-ci ildə Şuşada, Şuşaətrafı kəndlərdə, 1905-ci ildə Tiflisdə, 1905-ci ilin oktyabr ayında yenidən Bakıda, 1905-ci ildə Gəncədə, 1906-cı ildə Qarabağın hər yerində, Malibəylidə, Xankəndində, Qaybalıda, Pirəmikidə, Xəlifəlidə, Paprəvənddə, Əsgəranda, Gülablıda, Abdalda, Qacarda, xüsusən də Zəngəzurda - onun Sisyan (Qarakimsə), Bağadü, Molla Əhmədlidə, Quşcuda, Fərəcanda, Əliyanlıda, 2-ci Fərəcanda, Qaragöldə, Hacılarda, Güləbirdə, Mığrıda, Mədəndə, Sadınlarda, Cicimlidə, Qarakimsədə, Ağbulaqda, Fərraşda, İrçəndə və s. yaşayış məntəqələrində ermənilər silahlı qırğınlar törədir, kəndləri yandırır, kəndlərin var-dövlətlərini talan edir, ələ keçən insanları insanlığa yaraşmayan üsullarla, yandırmaqla məhv edirdilər. Bu dövrlərdə yerli hakimiyyətin zəif olduğundan, rusların ancaq müsəlmanları günahlandırmağı, silahsızlıq və hətta silahdan istifadəni hamının bilməməsi çox faciəli nəticələrə gətirib çıxarırdı. Gorusda isə hökuməti təmsil edənlər qovulmuş, azərbaycanlılar tam məhv edilmişdi. Bu dövrlərdə Laçın insanlarına ən böyük köməyi Mir Möhsüm Nəvvabın və digərlərinin yazdığına görə Zəngəzurda, Şuşada, Laçında və Qarabağın bir çox yerlərində ermənilərə layiq olduqları cəzanı Laçının Arafli kəndindən olan İbrahim bəy Əli Məhəmməd bəy oğlu (Alməmməd) və Paşa bəy Murad oğlunun sərkərdəliyi ilə özlərinin yaratdığı dəstələr olmuşdur. Burada İbrahim bəyin fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək gərəkdir. Çünki İbrahim bəyin başına qiymət qoyulsa da ermənilər onu ələ keçirə bilməmişdir. İbrahim bəyin hesabına həmin illərdə Laçın yaşayış məntəqələri salamat qalmış, burada ermənilər aktivlik göstərə bilməmişdilər. Hətta 1914-1920-ci illər arasında da böyük hərbi gücə malik olan ermənilər laçınlılarla ehtiyatlı olmuşlar.

3. Laçın 1914-1920-ci illərdə

Artıq Zəngəzur əldən-ələ keçmiş, ermənilərdən tək-cə ruslar deyil, bu dövrlərdə fransızlar, ingilislər, amerikalılar, bir sözlə Osmanlı Türkiyəsini sevməyən bütün dövlətlər Cənubi Qafqazda günümüzdə olduğu kimi ağalığ etmək, neftlə zəngin Azərbaycanın üstünə açıq hərbi döyüşə girişmişdilər. Türkiyədən çoxlu miqdarda erməni silahlı qoşunları deyilən dövlətlərin silah-sursatla təminatı ilə bütün Qərbi Azərbaycana, Zəngəzura, Bakıya və s. yerlərə doluşmuşdular. Rusiyadakı bolşevizm üsyanı onun Qafqazdakı hakimiyyətini zəiflətməmişdi. Bundan istifadə edən Gürcüstan və Azərbaycan öz müstəqilliyini elan etmişdi. Zaqafqaziyanın dağılması, ermənilərin böyük hərbi və siyasi dəstəyə malik olması - Azərbaycanı məcbur etdi ki, İrəvan və onun ətrafındakı 9000 kvadrat kilometr torpaqları ermənilərə güzəştə getsin. Lakin ermənilər sakitləşmir, arxalarında olan qüvvələrin onları müdafiə etməsi imkanından çox faydalanır, Naxçıvanı, Zəngəzuru, Yuxarı Qarabağ torpaqlarına da iddia edirdilər. Bu məqsədlə ermənilər deyilən əyalətlərdə və hətta Cənubi Azərbaycanda bir çox eybəcər qırğınlar həyata keçirmişlər. Azərbaycanın özünün bir dövlət kimi və əyalətlərinin silahsızlığı ermənilərin azğınlığını bir az da artırırdı. Yeni yaranan Azərbaycan Cümhuriyyəti heç cürə Zəngəzura, Qarabağa, müstəqilliklərini yeni elan etmiş Qars və Araz Türk Respublikalarına hərbi yardımlar edə bilmirdi. Bütün bunları nəzərə alan Xosrov bəy öz istəyi ilə nazir vəzifəsindən etiraz edərək Qarabağa general-gubernator olmağa qərar verdi. Bunun bir səbəbi də onun qardaşı Sultan bəyin Yuxarı Zəngəzurun, yəni Hacışamlı torpaqlarının bəyi olması və iqtisadi vəziyyətinin yaxşı olması idi. Xosrov bəy Qarabağda çox böyük çətinliklərlə üzləşdi. Qərbi Azərbaycanda və Aşağı Zəngəzurda çox böyük hərbi qüvvəyə malik ermənilər

hər gün Qarabağa hücumu hazır idilər. Lakin dəfələrlə İbrahim bəyin onları əzməsini fikirləşəndə yeganə yol olan və hazırda Laçın koridoru adlanan yoldan Qarabağa hücum etməyə cəsarət etmirdilər. Bu məqsədlə də Sultan bəylə danışığa gətməyə məcbur idilər. Ermənilərin bu kələyindən də laçınlılar üzüağ çıxdılar. Amma bunun bəhrəsini nə laçınlılar, nə də ki,

Laçın şəhərindən bir görünüş.

Xosrov bəy görə bilmədi. Rus bolşevik qoşunları Azərbaycanı yenidən işğal etdi, Cümhuriyyət məhv oldu, Azərbaycan elitası kommunistlər tərəfindən bir sinif kimi məhv edildi və Laçında yeni era-kommunizm erası başladı. Bu məqsədlə də Azərbaycanda və o cümlədən Laçında yeni dövləti idarəçilik

sistemi formalaşmağa başlandı. İlk vaxtlar qəzaları yenidən formalaşdırır birini ləğv edir, digərlərini yaradırdılar.

4. Qəza mərkəzi axtarışı

1923-cü ilin ikinci yarısında Dağlıq Qarabağ Müxtar Vilayətinin təşkili ilə əlaqədar (*növbəti səhvimiz - Z.N.*) olaraq Şuşa qəzası ləğv olunur və onun əvəzində Ağdam qəzası təşkil edilir. Respublika mərkəzindən nisbətən ucqarda olmaqla, geniş bir ərazini əhatə edən Qubadlı, Laçın və Kəlbəcər torpaqlarının vahid qəza kimi birləşməsi məsələsi ortaya qoyulur (S.M.Kirovun əli ilə). 1923-cü il avqust ayının 6-da Qubadlı qəzasının şimal və Cavanşir qəzasının qərb hissəsində Kürdüstan (türklərə möhür) qəzasının təşkil edilməsinə dair, Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsində qərar qəbul olundu (Ermənistan KPMK-ın 1-ci katibinin təklifidir. O, bundan əvvəl Zaqfederasiyanın sədri idi Z.N.). qəza mərkəzi əvvəlcə Pircan, sonra isə Minkənd təsdiq edilmişdi. Lakin qəza mərkəzinin harada olması ciddi mübahisə doğurduğundan idarələr müvəqqəti olaraq Şuşa şəhərində yerləşdirilmişdi. Azərbaycan İnciləbi Şöhrət Şurasının üzvü İsmayıl Şəfiyev bu hadisəni belə xatırlayırmış: Ağdam qəza İcraiyyə Komitəsinin sədri işləyərkən Azərbaycan K (b) P MK-ın 1-ci katibi S.M.Kirov yoldaş məni qəbul edib bildirdi: - “Mərkəzi Komitə sizi daha məsul bir işə - Kürdüstan qəza partiya komitəsinin 1-ci katibi vəzifəsinə göndərir.” (Elə həmin vaxtan da bu bölgələrdə yaşayan əsasən oğuz türklərindən ibarət olan insanlara kürd möhürü yapışdırılırdı ki, bu insanlar indi də bundan xilas ola bilmirlər. Hansı ki, hazırda Çin arxivlərindən tapılan sənədlər kürdlərin də türk xalqlarından biri olduğunu təsdiq edir və onların tarixi vətənlərinin Sibir olduğu bildirilir. İndi heç bir kürd öz tarixi dillərində danışmırlar. Ayrı-ayrı dövlətlərdə yaşayan kürd-

lər ayrı-ayrı dillərdə danışdığından bir-birlərini başa düşmürlər. Lakin istənilən dövətdə yaşayan kürdlərin (qurdların) dilində əsasən türk sözləri hələ də qalmaqdadır).

Ümumazərbaycan III Sovetlər qurultayında nümayəndə olan İsmayıl Şəfiyevi qəbul edən S.M.Kirov ona göstəriş verir ki, Respublika Xalq Komissarları Sovetinin sədri Qəzənfər Musabəyov, yollar Komissarı Çingiz İldırım (Naziri-əslən Qubadlıdan), Kürdüstan Qəza İcraiyyə Komitəsinin sədri Hüsü Hacıyev (Şuşalı) ilə birlikdə sizi MK-nın bürosu xüsusi komissiya üzvü seçmişdir. Gedib yerdəki şəraiti öyrənin və Kürdüstan qəzasına daha əlverişli mərkəz seçin. İsmayıl Şəfiyev H.Hacıyevə yeni qəzanın bir sıra kəndlərini dolaşaraq yenidən Abdallar kəndinə dönürlər. Yerli insanlar Abdallar kəndinin yaxınlığındakı Laçın qayasının alt tərəfinin düzəngah olduğunu bildirirlər. Onlar deyilənlərin doğru olduğunu bildikdən sonra, həm də aydınlaşdırırlar ki, Yevlax Gorus yolunun da buradan keçməsi bir çox məsələləri yüngülləşdirir. 1924-cü ilin ilk günlərində - çox hörmətli yazığımız, Laçında xeyli yaşamış və işləmiş, Laçını özünün doğma yurdu hesab edən Əli Vəliyevin yazdığına görə Azərbaycan İctimai Şura Cumhuriyyəti Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin katibi Tağı Şahbazi təklif edilən yerə gedib baxır və Abdallar kəndi, Abdallar poçtu ilə Qarıkaha üstündəki yeri çox bəyənir.

Şəhərin adının kəndin adından götürülməsini Tağı Şahbazi bəyənmir - Abdallar sözünün mənası fərəhsizdir deyir. Dağın adının Laçın olduğunu bildikdə Tağı Şahbazi qəzanın mərkəzinin Laçın adlandırılmasını Hüsü Hacıyevə bildirir. Beləliklə, Laçın bölgəsinin mərkəzi şəhərinin tarixi beləcə başlayır. İlk küçə Laçın dağının ətəyində, Abdallar poçtunun yanındakı düzəngahda Laçın şəhərinin ilk inzibati binalarının, mehmanxana binasının, xəstəxanasının özülü qoyulur və bu küçəyə "Kommunist" küçəsi adı verilir. Hələ yeganə küçəsi axıra qədər tikilib

qurtarmamış Laçın hər yerdə şəhər kimi tanınmağa başlayır. 1929-cu il 8 aprelə qəzalar ləğv olunanda isə Laçın şəhəri Laçın bölgəsinin mərkəzi elan edilmişdi. Qeyd edək ki, kürdüstan qəzasının kürd qəzası kimi üç aylıq fəaliyyətindən sonra məlum olmuşdur ki, burada kürdüstan adlı qəza düzgün yaradılmayıb. Çünki, ilk öncə ibtidai məktəblər hər kənddə açılarkən, heç ki-

Heydər Əliyevin büstü. Taxtakörpü qərarğahında

min bu dili bilmədiyi məlum olur. Qəzaların Azərbaycanda ləğv edilməsinin bir səbəbi də bu kimi hallar olmuşdur.

Laçın şəhərinin bünövrəsini qoyanların qüdrətinə, qüvvətinə heyrət etməyə bilmərik. İndi o günləri öyrənərkən Hüsü Hacıyevin, İsmayıl Şəfiyevin, Qara İlyasovun, Ağaisa Əbdürrəhmanovun, Rəhim Hüseynovun, Canbaxış Abdullayevin, Əsəd Qarayevin, Gəncəli Səfərəliyevin, Soltan Şamilovun, İsmayıl Mirzəyevin, Ocaqqulu Musayevin, Hüseyn Abdullayevin, Abduləli Lütvəliyevin, Məmməd Məlikovun, Pircahandan Mütəllibim Al-

lahverdiyevin və başqalarının Adı hörmətlə çəkilməli, onların xatirələri hər dəqiqə yad edilməli, iftixar duyulmalıdır.

5. Ulu Öndər və Laçın Sovetlər Birliyində

*Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sədri Q.Xəlilov
Laçın şəhərinin 50 illik yubileyində*

Sovetlər Birliyinin XX əsrin 60-70-ci illərində Azərbaycan Respublikasında təsərrüfat plan və tapşırıqları yerinə yetiril-

Laçın şəhərinin 50 illik yubileyinin emblemi

xaldı. Bu inkişafı laçınlılar da Heydər Əliyevin ilk iş günlərindən duymağa başladılar. Respublikamızda zəhmətin böyük bir vüsət aldığı bu dövrdə Laçın bölgəsinin mərkəzi olan Laçın şəhərini yaranmasının 50 illiyi yetişdi.

Cənab Heydər Əliyev bu yubileydən xəbərdar idi və onu da bilirdi ki, laçınlılar son dövrlər çox böyük həvəslə öz təsərrüfatlarını genişləndirir, bütün plan və tapşırıqları artıqlaması ilə yerinə yetirirlər. Bundan istifadə edərək cənab Heydər Əliyev 1973-cü ildə heyvandarların Ümumittifaq yarışının yekunlarına görə Laçının Sov.YKP-nin SSRİ Nazirlər Sovetinin ÜYHYMŞ-nın və ÜYLKGY MK-nın keçici Qırmızı bayrağına və pul mükafatına layiq görülməsinə nail oldu.

Məsələ bununla yekunlaşmadı, cənab Heydər Əliyevin səyi nəticəsində Laçının ancaq beş təsərrüfatı işçilərindən 58 nəfər qabaqcıl əmək adamının yüksək hökumət mükafatları almasını başa çatdırdı. Bu həm də Laçınlıların nə qədər zəhmət-

mirdi. Bu geriliyi aradan qaldırmaq üçün 1969-cu ilin yayıda cənab Heydər Əliyev AKP MK-nın 1-ci katibi seçildi. Elə bu vəzifədə fəaliyyətinin ilk günlərindən Heydər Əliyevin nəyə qadir olduğunu bütün Azərbaycan hiss etdi və onun ətrafında sıx cəm oldu. Respublikada qızğın işlər getdi, insanların əməyə, zəhmətə həvəsi artdı, zəhmətinin bəhrəsini görəcəyinə inamı ço-

**Лаçын, 50 yaşын
мүбәрәк!**

БҮТҮН ӘЛДӘҖӘРҢИ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛӘШКЕН

Лаçын

АЭМӘК №45 С.144

АЗӘРБАЙҖАН КР ЛАЧЫН РАЙОН КОМИТЕСИННИ ВӘ РАЙОН ЗЫЯМӘТКӘШ ДЕПУТАТЛАРИ СОВЕТИНИН ОРГАНИ	ОРГАН ЛАЧЫНСКОГО РАЙОННОГО КОМИТЕТА КР АЗЕРБАЙҖАНА И РАЙОННОГО СОВЕТА ДЕПУТАТОВ ТРУДЯЩИХСЯ
--	---

1921-чи елдең кышыр.	ЧУРШӘНБӨ.	Сәғәтә: 3 гәҗәк.
№ 137 (3169)	29 НОЯБР 1974-чү ил	

Лаçын 50

Л а ç ы н

Көндүҗә сәғәтә, ағшамы дады,
Шәһәрәк, шәһәрәк, шәһәрәк Лаçын
Сөләһәдәр, бәхәдәм тәҗә муртам,
Мәһәк дия уадуғым, үшәриң Лаçын.
0-0

Бәһәр булуғларын беҗәз йәтәткән,
Одду мәһәтәһәрәк сәғәтә гәһәтәһәрәк.
Хәһәтәһәрәк шәһәрәк бәһәрәк,
Лаçын мәһәтәһәрәк мәһәтәһәрәк, Лаçын.
0-0

Ғәһәтәһәрәк бәһәрәк кә сәғәтә уағар.
Аһәр, мәһәтәһәрәк шәһәрәк шәһәрәк
Аһәрәк тәһәрәк, Хәһәрәк тәһәрәк,
Күһәрәк мәһәтәһәрәк бәһәрәк, Лаçын!
0-0

Уағар мур мәһәтә, күн мәһәтә бәһәрәк,
Өһәр мә һәһәрәк күн мәһәтә бәһәрәк.
Уағар мур мәһәтәһәрәк, мәһәтәһәрәк,
Сәғәтәһәрәк бәһәрәк мәһәтәһәрәк, Лаçын.
0-0

Лаçын шәһәрәк бәһәрәк бәһәрәк,
Шәһәрәк мәһәтәһәрәк мәһәтәһәрәк
Мәһәтәһәрәк мәһәтәһәрәк мәһәтәһәрәк,
Лаçын, мәһәтәһәрәк мәһәтәһәрәк, Лаçын!
Мәһәтәһәрәк КҮРӘТӘҖӘ.

tə bağlı olduqlarının təzahürü idi. Laçın bölgəsinin XX əsrin 70-ci illərindəki Güləbird, Malibəyli, Cağazur, Qarıqışlaq, Hacılar, Bozlu, Molla Əhmədli, Minkənd, Kamallı, Alxaslı, Hoçaz, Pircan, Ərdəşəvi, Vağazin, Qoşasu, Qurdgəzi, Şəlvə, Qorçu, Şamkənd, Alıqulu və onlarla digər böyük və abad kəndlər şəhərə bənzəyirdi. Bu şəhər tipli kəndlərin tarixi isə Laçın şəhəri ilə müqayisə edilməz olub, min illiklər tarixə malikdir.

"Laçın şəhərinin 50 illiyi haqqında" Azərbaycan KP MK bürosunun 6 avqust 1974-cü il tarixli qərarı ərəfəsində şəhərin girəcəyində hündür təpə üzərində əzəmətli bir abidə də qoymuşdular. İkinci Dünya müharibəsində həlak olmuş Laçınlıların şərəfinə. Bu müharibədə cəbhəyə gedən 4000 nəfərdən, təxminən 3000 nəfəri qayıtmamışdı.

Artıq Laçın şəhərinin 50 illik yubileyinin keçirilməsinə qərar çıxarmağın hər cür siyasi və hüququ əsası var idi. Cənab Heydər Əliyev burada incə bir məqamı da çox hərtərəfli fikir

ləşmişdi. Səbəbi isə respublikanın müstəqil olmaması, mərkəzi hər iş üçün qıcıqlandırmamaq məqsədi güdüdü. Odur ki, Laçın şəhərinin 50 illiyini keçirmək məsələsini büroya çıxarmağa qərar verdi. Buna qədər də Azərbaycan KP MK-sı bü-

Laçın şəhərində 1-ci olan Kommunist küçəsi

rosu 16 noyabr 1971-ci il tarixdə "Laçın rayonu zəhmətkeşlərinə mədəni-məişət xidməti daha da yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" qərar çıxarmışdı. Təbii ki, bu qərarın da laçınlıların yaşayış və həyat tərzinə xeyli müsbət təsiri olmuşdu. Elə həmin tarixdə Azərbaycan KP MK-nin və respublika hökuməti ilə bərabər, şəxsən Sov.YKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyünə namizəd, Azərbaycan KP MK-nin 1-ci katibi Heydər Əliyev

"Dağ rayonlarının iqtisadiyyatını daha da yüksəltmək tədbirləri haqqında"kı qərara 18 noyabr 1971-ci ildə imza atmışdır ki, onun da birbaşa Laçın iqtisadiyyatına aidiyyəti var idi. Laçın artıq xeyli dərəcədə uzun üzüntüdən ayaq üstə dura bilmişdi. Maraqlı məqamlardan biri də Heydər Əliyevin həmin dövrlərdə ucqar və dağlıq bölgələrdən olan abituriyentlərin ali məktəblərə qəbulu zamanı bir sıra güzəştlərin tətbiq edilməsi, bölgənin kadr potensialının artırılmasında və ixtisaslı kadrların hazırlanmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Laçın şəhərinin yubleyi isə MK-ə ilə Nazirlər Sovetinin birlikdə 6 avqust 1974-cü il tarixli bürosunda öz həllini tapdı - "Laçın şəhərinin 50 illiyi haqqında" sənədi ilə.

Bunların hamısı Ulu Öndərin Laçınlılara qayğısının təzahürü idi.

6. Ulu Öndər və Laçın müstəqillik illərində

18 may 1992-ci ilə kimi Laçın polisi, onun özünü müdafiə batalyonu, ümumilikdə xalq hamılıqla çox böyük strateji əhəmiyyət kəsb edən və hər tərəfdən ermənilərlə əhatə olunmuş Laçın bölgəsinin cəsarətlə, əliyalın müdafiə edə bilmişdi. Hansı səbəbdənsə Laçın milli düşmənimiz ermənilərin əlinə keçdi. Belə bir ağır vaxtda Azərbaycan xalqı Heydər Əliyev şəxsiyyətinə üz tutub, onun yenidən respublikamıza rəhbərlik etməyə dəvət etdi. Böyük dövlətçilik təcrübəsinə malik, beynəlxalq aləmdə tanınmış siyasi xadim olan cənab Heydər Əliyev yalnız 1993-cü ilin yayında ölkə rəhbərliyinə qayıtdı. Onun gəlişindən sonra, illərlə davam edən siyasi hakimiyyət böhranına son qoyuldu. Bundan sonra Azərbaycanda yeni tarixi mərhələ, müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsi və real dövlət quruculuğu başladı, tədricən sabitlik, əmin-amanlıq şəraiti yarandı.

1993-cü ildən Ulu Öndər Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə qayıdışından sonra onun Laçınlı məcburi köçkünlərə diqqət və qayğısı daim hiss olundu və bu siyasət hazırda da Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilir. Son bir neçə ildə məcburi köçkünlərin sosial müdafiəsi ilə

Heydər Əliyevin 1996-cı ildə Laçınlılarla görüşü

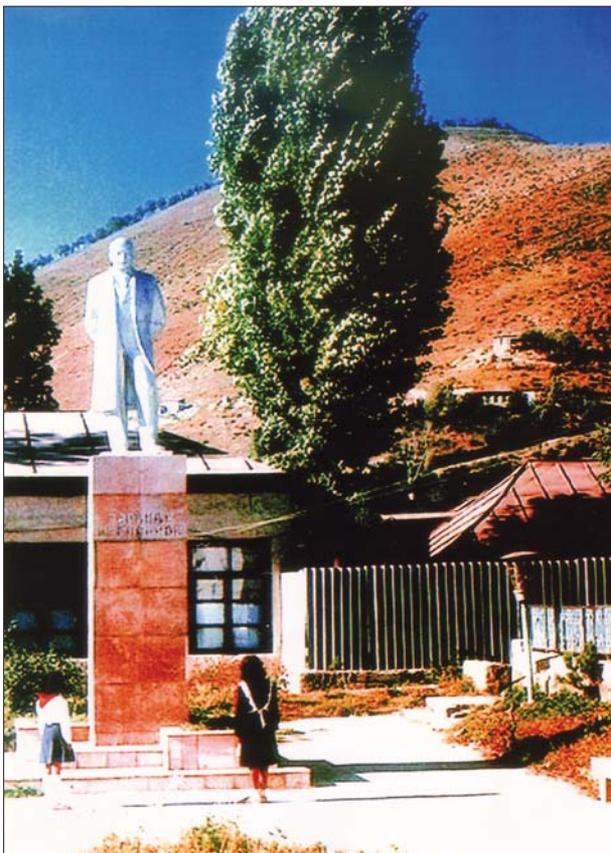
bağlı hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi məqsədilə 13 fərman və sərəncam imzalanmış, onların icrası ilə əlaqədar Nazirlər Kabinetinin 47 qərar və sərəncamı, Milli Məclis tərəfindən isə 1 qanun qəbul edilmişdir. Laçının bütün icra strukturlarının

fəaliyyət göstərdiyi Taxtaköprü qəsəbəsində Prezidentimiz İlham Əliyevin yüksək diqqət və qayğısı nəticəsində xeyli işlər görülmüş, məcburi köçkünlərin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. 2005-ci ildə Prezidentimizin göstərişi əsasında Qarqar çayın-

Heydər Əliyevin 1996-cı ildə Laçınlılarla görüşü

dan Laçın qış yataqlarına 8,1 km uzunluğunda beton üzlüklü kanal çəkilmiş, 30 obanın suvarma suyuna olan tələbatı ödənilmişdir. Respublika Prezidentinin 1 iyul 2004-cü il tarixli 298 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Qaçqınların və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və

Laçında Hərیمان Nərimanovun heykəli

Suvarma Sistemləri idarələri, Rabitə qovşağı, Mədəniyyət şöbəsi üçün inzibati binalar tikilmiş, 256 nömrəlik EATS quraşdırılmış, 350 yerlik mədəniyyət evi inşa olaraq köçkünlərin istifadəsinə verilmişdir.

Respublika Prezidentinin 2004-cü il 1 iyul tarixli 298 nömrəli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Qaçqınların və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılması üzrə Dövlət Proqramı"na, Respublika Prezidentinin 2007-ci il 31 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə edilmiş əlavələrdə

məşğulluğunun artırılması üzrə Dövlət Proqramı"na uyğun olaraq Ağcabədi, Bərdə, Saatlı və Sabirabad rayonlarında çadır şəhərciklərində məskunlaşmış 58 məcburi köçkün ailəsi üçün bütün infrastruktura malik 2 qəsəbə salınmış, Taxtakörpü qəsəbəsində İcra Hakimiyyəti, 121 saylı Laçın Dairə Seçki Komissiyası, Yeni Azərbaycan Partiyası rayon təşkilatı, 55 saylı Yol İstismar, Sukanal,

Laçın köçkünlərinin sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində Taxtakörpu ərazisində və köçkünlərimizin sıx məskunlaşdıqları digər ərazilərdə xeyli tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Xüsusilə, istismar müddəti başa çatmış Taxtakörpü qəsəbəsindəki fin evlərində, Taxtakörpü ərazisindəki qamış, daxal evlərdə məskunlaşmış Laçınlı

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev.

3800 məcburi köçkünə yeni evlərin tikilməsi cənab Prezidentin laçınlılara olan yüksək diqqət və qayğının əyani təzahürüdür.

2009-cu ildə Laçın şəhərinin yaranmasının 85 ili tamam olur. Respublikanın 59 şəhər və rayonunda müvəqqəti məskunlaşmış laçınlıları bir araya gətirmək, rayonun işğalından sonra doğulmuş uşaqlarda Laçın haqqında geniş təsəvvür yaratmaq, laçınlıların bu gün də öz torpaqlarının həsrətilə yaşadığını və möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev cənabları tə-

*Hərbi çağırışa gedən Laçınlılar şəhidlərimizi
ziyərət edərkən*

rəfindən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində həyata keçirilən uğurlu daxili və xarici siyasət nəticəsində, məcburi köçkünlərin tezliklə öz doğma yurdlarına dönəcəklərinə inam hissini bütün dünyaya bəyan etmək üçün bu yubileyin keçirilməsi daha vacibdir. Yubiley tədbirinin 2009-cu ildə şəhər əhalisinin əksəriyyətinin Bakı və Sumqayıt şəhərlərində məskunlaşdığını nəzərə alınaraq Bakı şəhərində qeyd olunma-

sı, icra strukturlarının yerləşdiyi Taxtaköprü ərazisində və digər yaşayış yerlərində isə davam etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Bu gün Laçın bölgəsinin respublikanın 59 rayon və şəhərində məskunlaşmış 68000 nəfərədək əhalisi respublikanın ictimai-siyasi həyatında, ölkəmizdə aparılan abadlıq, quruculuq işlərində fəal iştirak edirlər və bütün laçınlılar həmişə olduğu kimi bu gün də dövlətə və dövlətçiliyə, Ulu Öndər Heydər Əliyev ideyalarına və siyasi kursuna sadıqdirlər. Bütün laçınlılar bir daha əmindirlər ki, yalnız Ali Baş Komandan, Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev cənablarının qətiyyəti, uğurlu daxili və xarici siyasəti nəticəsində işğal olunmuş torpaqlarımız, o cümlədən Laçın rayonu düşmən tapdağından azad ediləcək və bütün məcburi köçkünlər kimi laçınlılar da öz doğma yurdlarına qayıdacaqlar.

LAÇININ HƏRBLƏ BAĞLI OĞULLARI

1. Laçınlı gənclər prezidentin hər bir hərbi çağırışına hazırdırlar

Tarixən Laçın bölgəsi insanları özlərinin milli düşmənlərinə qarşı hamılıqla çox fəal olmuşlar, ölüm-dirim mübarizəsi aparmışlar. İstər qədim dövrlərdə, istər orta əsir və istərsə də ermənilərin Qərbi Azərbaycana, Yuxarı Qarabağa köçürülməsi illərində laçınlılar istənilən döyüşlərdə, münaqişələrdə öz fəallıqları ilə tarixdə ad çıxarmışlar. Laçınlıların bu mübarizliyi özünü XX əsrin əvəllərində Qarabağın ayrı-ayrı bölgələrində, Zəngəzurun hər yerində, xüsusən də Türkiyədən qaçmış silahlı qüvvələrlə, erməni Nejdinin əsgərləri ilə və Türkiyədə qulağının biri kəsilmiş tayqulaq Andranikin qoşunları ilə qarşı-qarşıya gələndə heç kimdən yardım, silah-sursat almadan erməniləri yerlərində otuzdura bilmişlər. Xalq qəhrəmanı adını xalqın özündən almış laçınlı Sultan bəy laçınlılara arxalanaraq Andranikin yaxşı silahlanmış və hərbi təcrübəsi olan qoşunlarını çox az itki verməklə Laçın şəhərindən aşağıda Zabuğun çayı, Zambuğun körpüsü adlanan Həkəri çayı ətrafında məhv edə bilmişdir. Andranik öz qoşunlarının önündə getmək əvəzinə qoşunlarının arxasınca sürmüş, onlardan xeyli geridə mühafizəçiləri ilə qoşunlarını müşayiət etməyə üstünlük vermişdir. O, başa düşəndə ki, qabaqda döyüş gedir, silahlı ordusunu ataraq 5-10 nəfərlə döyüş yerinə baş çəkmədən qaçmışdır. Azərbaycan tarixində ermənilərlə bu ən böyük döyüş, ən böyük qələbə olmaqla, hadisə ilə tək-cə laçınlılar deyil, bütün Azərbaycanlıların fəxr etməyə haqları vardır. Laçınlıların bu qələbəsini hazırda tək Azərbaycan deyil, ermənilərin özü də və hətta bir çox xari-

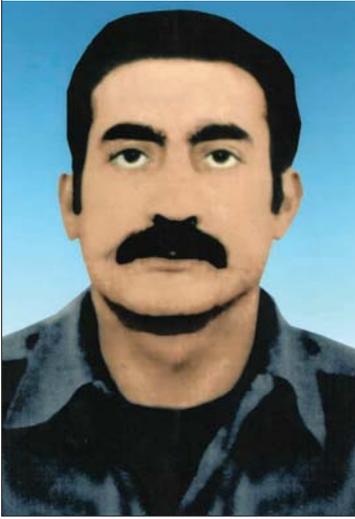
ci millət və dövlətlərdə də tam təfərrüatı ilə kifayət qədər bilənlər vardır.

Bir qayda olaraq hər il Azərbaycan prezidenti bir neçə dəfə cavanların orduya çağırışı ilə əlaqədar sərəncamlar imzalayır. Çox sevindirici haldır ki, laçınlı gənclər hələ çağırış yaşı tamam olmamışdan əvvəl, sərəncam imzalanmamışdan qabaq, bəzən də öz valideyinlərinə bildirmədən hərbi komisarlığa müraciət edirlər. Bununla yanaşı mən özüm də şahidi olmuşam ki, laçınlı gənc özü hərbi komisarlıqdan "qaynar" nöqtələrə getmək istədiyini bildirmişdir. Bu fikirlərin bariz nü-

munələri Arif Paşayevin rəhbərlik etdiyi özünü müdafiə batalyonuna gənclərin öz istəkləri ilə gəlməsi, yaxud hələ Sovetlər birliyi dövründə ermənilərin müxtəlif kələk və fırıldaqlarla Dağlıq Qarabağ ermənilərinə Laçından keçməklə silah aparılmasında Laçınlıların ciddi müqavimətlər göstərmələri ola bilər. Digər bir məqam isə rus hərbiçilərinin komandiri ermənilərin maşınlarla taxta-şalban altında silah gizlətməklə Dağlıq Qarabağ ermənilərinə ötürmək istədikdə laçınlı qadınların rus komandirini

ölənəcən döyməkləri, bu insanların nə dərəcədə vətənə, topağa bağlı olmalarını sübut edən əyani misaldır. Digər silah-

lı rus əsgəri həmin qadını ayağından yaralamışdı. Bakıdan mən də içində olmaqla xeyli adamın Laçına gedərkən xəstəxanada həmin qadının "Siz sağ olun" deməsi bu torpağın yetişdirmələrinin nəyə qadir olduqlarından xəbər verir.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi 2008-ci ilin bütün çağırışlarında da laçınlı gənclər Laçın rayon Hərbi Komissarlığı qarşısında qoyulan vəzifə və tapşırıqların öhdəsindən gəlməsindən heç bir problem yaratmamışlar. Baxmayaraq ki, Laçın köçkünləri respublikanın demək olar ki, hər bir bölgəsində məskunlaşıb, amma, hərbi xidmətə getməyə cavanlarda həsəd aparcaq dərəcədə maraqlı var, vətənpərvərlik var. Elə bu səbəblərdən də laçınlı gənclər Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrində həqiqi hərbi xidmətə getməkdə rayon Hərbi Komissarlıq əməkdaşları üçün üzüqaralıq yaratmırlar. Laçın üzrə hərbi xidmətə çağırışdan ailəliklə respublikadan kənarında yaşayanlar istisna olmaqla yayınma halları yoxdur və əvvəllərdə olmayıb. Gənclərimiz torpaqlarımızın işğaldan azad olunması üçün canlarından, qanlarından keçməyə hazırdırlar. Laçın bölgəsindən olan bir çox şəhid ailələri və digər güzəştlərə malik olan çağırışçılar ərizə ilə rayon hərbi ko-

missarlığına müraciət edərək həqiqi hərbi xidmətə getmək istədiklərini dəfələrlə bildirirlər. Həmişə olduğu kimi 2008-ci ildə də Laçının Hərbi Komissarlığı Azərbaycan prezidentinin müvafiq fərman və sərəncamlarının tələblərini Müdafiə Nazirliyi və Respublika Hərbi Komissarlığının əmr və göstərişlərini vaxtında və layiqincə yerinə yetirirlər. Bu işdə, gənc-lərlə bağlı digər məsələlərdə rayon rəhbərliyi rayon hərbi komissarlığına və digər Laçın gənclər təşkilatlarına var qüvvələri ilə yaxından köməkliklər göstərirlər. Əlbəttə, bu işdə kənd ərazi nümayəndələrinin də əməyi az deyildir.

2. Qarabağ müharibəsində (1988-1994-cü illər) Milli Qəhrəman adını almış laçınlılar

Oktay Güləli oğlu Güləliyev - 1962-ci ildə Xacınyalı kəndində anadan olub, Laçın şəhər 1 saylı orta məktəbi bitirib, 1980-82-ci illərdə hərbi xidmətdə olub. 1986-cı ildən rayon DİŞ-də işləyib, 1989-cu ildə Poltava Kooperativ İnstitutunu bitirib. 1992-ci il oktyabr ayının 11-də Laçın rayonunun Avarlar kəndi yaxınlığında ermənilərlə qeyri-bərabər döyüşdə qəhrəməncasına həlak olub. Ailəli idi, iki övladı yadigar qalıb.

Kamil Baladə oğlu Nəsibov - 1946-cı ildə Laçın rayonunun Bozlu kəndində anadan olub, orta məktəbi Minkənd kəndində bitirib, 1963-cü ildə orduya xidmətə göndərilib, 1973-78-ci illərdə Azərbaycan Politexnik İnstitutunun inşaat fakültəsində təhsil alıb. 1988-ci ildə könüllülərdən ibarət özünümüdafiə dəstəsində olub. Laçın şəhərinin işğalından sonra həmin rayonun Güləbird, Suarası, Cicimli kəndləri uğrunda gedən

Laçınlılar Qarabağ şəhidlərini unutmurlar.

döyüşlərdə iştirak edib. 1992-ci il 28-29 iyulda Laçın rayonu uğrunda gedən gərgin döyüşlərdə həlak olub. Ailəli idi, dörd övladı yadigar qalıb.

Qorxmaz Alış oğlu Eyvazov - 1967-ci ildə Laçın rayonunun Güləbird kəndində anadan olub, həmin kənddə orta məktəbi bitirib, 1985-87-ci illərdə hərbi xidmətdə olub, 1992-ci ildə Laçın rayon DİŞ-nə götürülüb, bir çox döyüşlərdə iştirak

edib, 1994-cü ilin fevral ayında Füzuli rayonunun Mehtili kəndində həlak olub. Ailəli idi, iki övladı yadigar qalıb.

Fazil Umud oğlu Mehdiyev - 1966-cı ildə Laçın rayonunun Ələkçi kəndində anadan olub, 1989-cu ildə orta məktəbi bitirib, 1986-88-ci illərdə hərbi xidmətdə olub, sonradan ailəsi ilə Ağdam rayonuna köçüb, - Xocalı, Ağdərə, Qaradağlı, Kərkicahan, Kosalar kəndlərinin müdafiəsində şəxsi igidliklər və cəsərət göstərüb, 1991-ci il sentyabr ayının 24-də ermənilərə qarşı təkbaşına döyüşərək həlak olub, subay idi.

İkinci dünya müharibəsi şəhidlərinə ucaldılmış abidə

İsrafil Şahverdi oğlu Şahverdiyev- 1952-ci ildə Laçın rayonunun Unannovu kəndində anadan olub, 1971-74-cü illərdə hərbi xidmətdə olub, 1975-ci ildə Laçın rayon DİŞ-də işə qəbul edilib, 1988-ci ildən etibarən erməni işğalçılarına qarşı müxtəlif döyüşlərdə iştirak edib, Kooperativ İnstitutunu

İkinci dünya müharibəsi iştirakçıları ilə görüş

bitirib, "Sultan bəy" mükafatına layiq görülüb, fəaliyyətində fərqləndiyinə görə ona baş leytenant hərbi rütbəsi verilib, 1994-cü il yanvar ayının 13-də İsrafil Horadiz uğrunda gedən ağır döyüşlərdə qəhrəmancasına həlak olub. Ailəli idi, üç övladı yadigar qalıb.

Salatın Əsgərova - Onu da Laçınlılar bu sırada görürlər. O, 1991-ci ildə "Molodyoj Azərbaycana" qəzetinin müxbiri kimi vətənpərvərlik edərək Laçına gəlmiş, laçınlılarla görüşmüş, özünü müdafiə batalyonunun üzvləri və digər fəallarla görüş-

müş, mü sahibələr almış, ertəsi gün Şuşaya getməkdən çəkinməmiş, Laçının mühasirəsində onu qorxutmamışdır. Salatın rus hərbiçiləri ilə getsə də, onlarla birlikdə ermənilər tərəfindən vəhşicəsinə öldürülmüşdür. Laçınlılar ümumilikdə və xüsusən Bakı və Sumqayıt, Abşeron torpaqlarında yaşayan o torpağın övladları Salatın Əsgərovanı Laçının yetişdirdiyi Milli Qəhrəman hesab etmiş və edir, dəfnində də çox fəal iştirak etmişlər, ona yazılar həsr etmişlər.

Əsədov Kamran Müseyib oğlu - "Milli Qəhrəman" adını dövlət başçısının sərəncamı ilə almayıb. Amma Laçın insanları onu ən azı "Xalq qəhrəmanı" kimi tanıyırlar. Onun dörd oğlu Qarabağ müharibəsində cəsarətlə döyüşüblər, laçınlıları razı salıblar. Özü isə 74 yaşında öz istəyi və, xahişi ilə Laçından çıxandan sonra təşkil etdiyimiz batalyonların tərkibinə, 2-ci dəfə ermənilərlə döyüşə qayıtmışdır. Hadisə belə baş vermişdi. Laçınlıların "Axundov bağı" dediyimiz yerdə qərargahı var idi. Mən də Laçın köçkünlərindən ibarət batalyonların təşkilatçılarından, rəhbərləridən biri idim. Mənim işim çox olduğundan otağıma icazə ilə girirdilər. Mənə bildirdilər ki, Kamran adlı bir yaşlı kişi buranı "dağıdır", sizi görmək istəyir. O gəldi, xeyli söz-söhbətdən sonra onun bu batalyonların tərkibinə daxil olmasına razılıq verdim. Əsas səbəb isə Kamranın çox cəsarətli olması, silahlardan məharətlə istifadə edə bilməsi, ən başlıcası isə Laçının hər qarış torpağını, keçilməz yollarını, gizlənmək üçün mağaraları, itkisiz düşməni yerində otuzdurmaq üçün müdafiə oluna bilmək yerlərini bilməsi idi. Digər tərəfdən onun 74 yaşı olmasına baxmayaraq, çox cavandan qüvvətli və qüdrətli olması, Bülövlükdəki evinin qarşısındakı turnikdə cavanlardan yaxşı hərəkətlər etməsi olmuşdur, hətta ətrafındakılar bu vəziyyətlərdə onun şəklini də çəkmişdilər.

Laçın batalyonları rəhbərliyin göstərişi ilə silahlarını təhvil verəndə Kamran silahını verməmiş, bir oğlu və Kamranı tək

qoymaq istəməyənlərdən 30 silahlı onunla vətəndə qalmışdılar. Sonra onlardan 8 nəfəri Bakıya gəlib çıxsa da, Kamran oğlu ilə Laçında qalıb ermənilərlə döyüşəcəyini və elə Laçında öləcəyini qərar vermişdir.

3. İkinci Dünya müharibəsi (1939-1945-ci illər) və laçınlılar

Tarixdə məlum olan müharibələrin ən böyüyü, ən dəhşətli, dağıdıcı silahlardan insanların, şəhərlərin, yaşayış məskənlərinin məhv edildiyi bir müharibə, sosialist sistemi ilə kapitalist siyasi sisteminin bir-birini yer üzündən silmək istəyi olan bir müharibə olmuşdur.

II dünya müharibəsində SSRİ qırmızı imperiyası tərkibində olan Azərbaycan SSR Respublikasının Laçın bölgəsindən bu cəbhəyə 3660 laçınlı cəlb edilmiş, onlardan 2426 nəfəri geri qayıtmamışdır. Laçınlılar bu müharibədə öz zəhmətləri, vətənləri və hətta yorğan döşəklərinin yununu, qız-gəlinlərin qızıl-gümüşlərini də verməkdən çəkinməmişlər, amma həmişə qələbəyə böyük ümidlər bəsləmişlər.

Erməni işğalı (18 may 1992-ci il) ərəfəsində Laçın bölgəsində 172 nəfər Böyük Vətən Müharibəsi veteranı yaşayırdı və 2009-cu il məlumatlarına görə hazırda onların sağ qalanları 103 nəfərdir, öz dəyanətlərini hələ də saxlamaqdadırlar.

Bakı və Sumqayıt şəhərlərində, Taxtakörpü deyilən və Qarabağ xanlığı dövründən Laçınlıların qışlaq torpağı olan Ağcəbədi bölgəsi ilə yanaşı duran məkanda II Dünya müharibəsi veteranları çoxluq təşkil edirlər və gənclər arasında vətənpərvərlik ruhunu əla səviyyədə təbliğ edə bilirlər, Milli Ordumuza xidmət çağırışlarında yaxından iştirak edirlər. Laçınlı II Dünya müharibəsi veteranları, Qarabağ müharibəsi ve-

Sov.İ.Q. Əvəz Verdiyevin heykəli önündə.

teranlarının ali məqsədi vətənimizin hərbi qüdrətinin güclənməsində yaxından, ürəkdən-qəlbdən iştirak etmək, erməni vəhşilərindən doğma torpaqlarımızın azad edilməsində Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin siyasətinin davamçısı, Azərbaycanın Ali Baş Komandanı İlham Əliyevə ən sədaqətli sıravı əsgər olmaqdır.

4. Sovet İttifaqı qəhrəmanı Əvəz Verdiyev

Azərbaycan Respublikasının Laçın bölgəsindən olan insanların Vətənimizə düşmənlərin müdaxiləsi zamanı igidlik, şücayyət göstərən insanları çox olmuşdur. Bunları sübuta yetirən 1988-1994-cü illər Qarabağ müharibəsi, 1905-1920-ci illər Zəngəzur -Yuxarı Qarabağ müharibəsi və s. sadalamaq olar. Səfəvilər, yaxud "Qızılbaşlar" adlanan Azərbaycan imperiyası çökdükdən sonra Azərbaycan torpaqlarında Orta Asiyani, Əfqanıstanı, Pakıstanı, İndiki İrani, Küveyti, İraqı, Şərqi Türkiyəni, Georigini (Gürcüstanı), Dağıstanı nəzərə almasaq Azərbaycanın yerdə qalan torpaqlarında 20 feodal xanlıqları yarandı. Bunlardan biridə Qarabağ xanlığı idi ki, Laçın da bütövlükdə - Zəngəzurla birlikdə oraya daxil idi. Amma əslində Qarabağ xanlığının yaranması, formalaşması, torpaq sahələrinin çox olması əsasən hələ xanlıq yaranana qədər də mövcud idi. Bu haqda Ərəb, fars, rus, gürcü, türk, türkmən, İraq, Qarabağ xanlığı tarixi və s. mənbələrdə xeyli məlumatlar vardır.

Laçınlıların 1905-1907-ci illərdə erməni basqınlarında, Şuşanın mühasirəsindən azad olunmasında, laçınlıların Qarabağın, Zəngəzurun müxtəlif bölgələrin də ermənilərə qarşı şücaətli döyüşləri haqqında çox söhbətlər açmaq olar.

Hicri 1294-cü (miladi 1877) ildə ermənilər Üçkilsədə (Eçmiədzində) maşın tapıb, 9 milyon qəlp əskinas pul kəsdikdə, laçınlılar dövlətə yardımçı olaraq, qəflətən tökülüb həmin

pulları və çap maşınını müsadirə etməkdə, pulkəsənləri və kəsdirənləri tutub dövlətə təhvil vermədə ad çıxarmışlar.

Şuşanın ətrafında varlı adamın dəyirmanını Xaspolad adlı bir Azərbaycan türkü icarəyə götürmüş, ailəsini bu yolla dolandırarmış. Qarətlə məşğul erməni dəstələrindən biri həmin dəyirmanına gələrək böyük bir faciə törədirlər. Ermənilər dəyirmandakı kişini güllə ilə öldürürlər, qucağında 4 aylıq uşaq olan qadını öldürmək istəyəndə qadın ermənilərə yalvarır ki, Allah xətrinə məni öldürün, ancaq uşağa əl vurmayın. Ermənilərdən ikisi irəli çıxıb deyirlər ki, qorxma uşağı öldürməyəcəyik. Onlar uşağı qadından alıb bələyini açırlar. Ermənilər hərəsi uşağın bir ayağından tutub qüvvətlə hərəsi bir tərəfə çəkir. Uşaq iki parçaya bölünür. İki yerə bölünmüş uşağın parçalarını ananın üstünə atırlar. Huşunu itirən ananı ermənilər biabırçılıqla öldürdükdən sonra dəyirmanda olan unu, taxılı və eləcə də dəyirmançının, dən üyüdənin nəyi varsa qarət edib aparırlar. Dəyirmanı icarəyə götürən əslən laçınlı, xanımı isə şuşalı olur. Bu xəbər kişinin qohumlarına çatanda, kömək üçün Araflıda yaşayan *İbrahim bəydən* kömək istəyirlər. İbrahim bəy uzun axtarışdan sonra həmin dəstəni tapır və hamısını öz adamlarının vasitəsilə məhv edir və dəyirmanı özü adam qoyur, onu silahlandırır, tapşır ki, hansı erməni buraya gələrsə məhv edərsən, nəyi varsa alarsan, kim səni sorğu-sual edərsə deyərsən ki, İbrahim bəyin tapşırığıdır.

Laçınlılardan Şuşa, onun kəndlərini, Zəngəzurun bir çox kəndlərini, Laçının özünə mənsub kəndlərini ermənilərdən müdafiə edən, erməniləri cəzalandıran əsasən İbrahim bəy Alməmməd bəy oğlu olmuşdur. Sonralar bu işə Paşa bəy və Sultan bəy də qoşulmuşlar, torpaq uğrunda böyük mübarizlik göstərmişlər. M.M.Nəvvabın, yazdığına görə İbrahim bəy qalanın, Xəlifəlinin, Kosalılının, Süley-

manlı kəndinin, Malıbəylinin, Daşaltının, Daşkəndin, Xan-kəndinin, Qaybalının, Pirəmikin, Sərabın, Paravəndin, Əsgəranın, Sisyanın, Gülablının, Abdal kəndin, Sərv kəndinin, Qacar kəndin, Əfşarın, Bağadü kəndinin, Kərkicahanın, Alıqulunun, Xənəzəyin, Quşçunun, Molla Əhmədlinin, Alxaslının, Fərəcanın, Əliyanlının və s. torpaqların ermənilərdən müdafiəsində çox böyük qəhrəmanlıqları olmuşdur. 1906-cı ilin iyul ayında Şuşa şəhərində baş vermiş erməni-müsəlman davası zamanı Şuşanın mühafizəsini 1-ci yaran İbrahim bəy olmuşdur. Onun ardınca Sultan bəy şəhərə girmiş, erməni quldurlarına lazımı cavablar vermişlər. Lakin bu davada İbrahim bəy qəhrəmanlıqla həlak olmuşdur.

O, yazır - "...Ermənilərin avadanlıqları yuxarı Xəlfəli qapısı tərəfdən cəm olmuşdu. Müsəlmanların əli də ora yetmirdi. Aralıqda olan məsafə isə tamam xarabalıq idi. Həmin gecə İbrahim bəy öz dəstəsilə "Ya Əli!" nərəsi çəkib, ermənilərin səngərlərinə və evlərinə gülləni yağmur tək yağdıra-yağdıra onların arasından çoxlu adamlar öldürərək irəliləyirdilər. İbrahim bəyin dəstəsi irəlilədikcə erməniləri daha da yuxarılara qovurdular. Bir zaman yandırmığı lazım olan bir erməni evinə çatan İbrahim bəy qışqıraraq söylədi ki, evə od vursunlar, birdən ermənilər tərəfdən bir havayı güllə gəlib o biçarəyə dəydi. İbrahim bəy "ya Allah!" çağırıb yerə yıxıldı və orada da canını tapşırtdı. Elə ki, İbrahim bəy həlak oldu, ona mənsub olan dəstənin damağı yandı. Kədərli və məyus oradan o məzlumun cənazəsini götürüb, Böyük məscidin (Gövhər Ağa Məscidi) həyətinə gətirdilər. O biri dəstələr də bəyin ölüm xəbərini eşidərkən çox məyus oldular. Elə ki, sabah oldu bəyi qüsl və kəfən edib, məscidin günbatan tərəfindəki bağçada Şahmar bəyin yanında dəfn etdilər."

Əlavə edək ki, bu yer məscidin həyətinin ən gözəl yeri sayılırdı və İbrahim bəyin məzarlığını çox keyfiyyətli düzəltməklə, üstündə şəhidliyi haqqında yazı var idi və Şuşa çıxanacan bu qəbr həm Şuşalıların və həm də Laçınlıların ziyarət-gahı idi. Söylənirlərlə demək istəyirik ki, laçınlılar torpaq, vətən, millət uğrunda doğrudanda həmişə öndə gedən insanlar olmuşlar. Bu xüsusiyyət bütün ölkəmizə təbliğ olunmalı və belə insanlar həmişə özlərinin layiq olduqlarını millətindən almalıdır.

Bu mənada II Dünya müharibəsində də laçınlılar çox fədakarlıqlar nümayiş etdirmişlər ki, bu haqda tarixi mənbələrdə də xeyli məlumatlar mövcuddur. Onlardan biri, Sovet İttifaqı qəhrəmanı Əvəz Vərdiyevin sücaətindən qısa da olsa söz açaq.

Laçınlılar yaxşı xatırlayırlar ki, şəhərin girəcəyində, hündür təpə üzərində əzəmətli bir abidə var idi. Laçınlılar bu abidəni Böyük Vətən müharibəsində həlak olmuş həmyerlilərinin şərəfinə ucaltmışdılar.

Sovet qoşunları artıq Polşa torpağındadır. Sitaşuv şəhəri artıq azaddır. Tankların ardınca Sovet İttifaqı qəhrəmanı Əvəz Vərdiyevin avtomatçıları irəliləyirlər, ölüm-dirim vuruşu gedir. Əvəz Vərdiyev avtomatını köksünə sıxıb, vüqarla hücumdadı. Bəlkə də o, uşaqlıq illərini, Quşçular kəndini xəyalından keçirir. Onun ağılna ölüm gəlmir. O, artıq qalibdir, düşmən Vətən torpağından çıxarılmışdır, onun da bu işdə böyük zəhməti vardır. Əvəz həm də Bakıda zavodda fəhlə işlərkən komsomol sıralarına qabaqcıl bir işçi kimi qəbul edilmişdi.

Əvəz Vərdiyev 1938-ci ildə könüllü olaraq cəbhəyə getmişdir, Fin müharibəsində döyüşmüşdü, təcrübəsi var idi, çoxları döyüş qaydasını ondan öyrənirdi. Fin müharibəsi qurtaranda Əvəz Bülbüləyə qayıtdı. Sonra Quşçuya anasına toxunub doğma zavoduna qayıtmaq istədi. Ancaq qayıtmadı, kolxozda mühasib işlədi. Vətənin başı üzərini qara buludlar alan

da o, 1-ci cəbhəyə yola düşdü. Anası ona: "oğul, bizi naümid qoyma, tez-tez məktub yaz" dedi. Qəndabın oğlu ilə bu axıncı vidası idi.

İki dəfə Sovet İttifaqı qəhrəmanı general polkovnik D.A.Draqunski, Əvəz Verdiyevin komandiri onu belə xatırlayır. "Briqadada min beş yüzə qədər adam var idi. Hamısını yadda saxlamaq çətindir. Lakin elə adamlar vardı ki, onları unutmaq olmur. Əvəz Verdiyev də belələrindən idi. Onun parlaq qara gözləri, qalın qara qaşları həmişə gözlərim önündə canlanır."

1944-cü ilin payızı idi. Böyük oktyabrın 27-ci ildönümü yaxınlaşırdı, hazırlıq işləri aparılırdı. Polşanın Tarnobjek şəhəri yaxınlığında tankçılar istirahət edirdilər. Bütün briqada döyüş bayrağı qarşısında sətıra düzölmüşdü. Birinci Ukrayna cəbhəsi qoşunlarının komandanı, Sovet İttifaqı marşalı Konev və 3-cü qvardiya tank ordusunun komandanı Rıbalko bayram münasibətölə əsgərləri təbrik etməyə və onlara hökümət mükafatlarını təqdim etməyə gəlmişdilər.

Qvardiya baş serjantı-pulemyotçu Əvəz Verdiyev öz komandiri D.A.Draqunski ilə birlikdə ordu komandanı, general-polkovnik Ribalkodan mükafatı birlikdə aldı. Marşal Konev onların hər ikisinin sinəsinə Lenin ordeni və Qızıl ulduzu taxdı. Əvəz Verdiyev haqqında D.A.Draqunski sonralarda çox xoş təəssüratlar söyləmişdir.

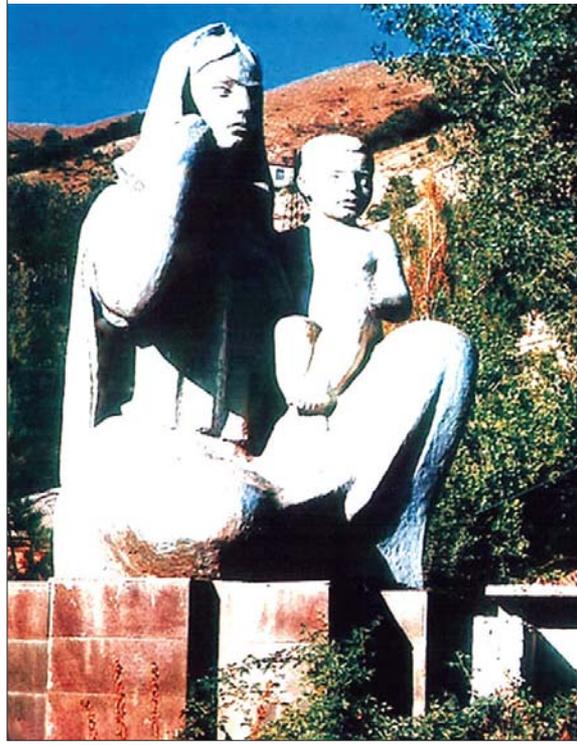
1944-cü ildə Əvəz vətənə məzuniyyətə gəldi, laçınlılar onu çox yaxşı qarşıladılar, bütün kəndlərdən onun görüşünə gələnələr var idi. Anası Qəndab xanımın sevincinin həddi-hüddü yox idi. Hamı ona gözyədlınlığı versə də Qəndab xanım bu sevincdən ağlamağını saxlaya bilmirdi.

Əvəz məzuniyyətə qayıtdıqdan sonra da özünə dinclik vermədi, bütün döyüşlərdə öndə getdi. Lakin qəfil güllə onu torpağa sərməli oldu. Əvəz bütün qüvvəsini toplayıb düşmənin atəş açdığı nöqtəni məhv etdi, axırını qumbarasını da düşməni məhv etməyə sərf etdi.

55-ci tank qoşunları tərkibində döyüşən Əvəz Verdiyev adları tarixə düşmüş çox böyük insanlarla, vətənpərvərlərlə, generalarla, marşallarla, Sovet İttifaqı qəhrəmanları ilə uzun müddət çiyin-çiyinə vuruşmuşdur.

Onlardan A.P.Dmitriyevi, L.S.Çigini, Y.E.Kolenikovu, P.E.Federovu, T.E.Qulevatıyı, A.M.Kovalyevi, A.T.Şurupovu, N.K.Sindryakovu, J.Q.Pokatilovu, V.F.Kosolapovu, J.M.Dupliyi, N.N.Novikovu, M.M.Erzini, N.A.Osadiçiyi, M.V.Salunovu və s. göstərmək olar.

Laçınlılar Əvəz Verdiyevin Vətən qarşısındakı igidliyini yüksək qiymətləndirmiş, Laçının bir neçə kəndində məktəb, kolxoz, sovxoz və s. yerlərə onun adını vermiş, adına Laçın

Laçın şəhərində ana və uşaq abidəsi

şəhərində küçə salınmış, şəhərdəki internat məktəbin həyətin-
də onun əzəmətli bir heykəli ucaldılmışdı.

Hazırda da Əvəz Verdiyev unudulmamış, onun qəhrəman-
lıqlarla dolu xatirəsi hər bir laçınlının qəlbində yaşayır. O, La-
çın bölgəsinin erməni işğalında olması dövründə və bütün za-
manlarda gənclərimiz üçün böyük bir örnekdir, fəxr edəcəyi-
miz bir qibləmizdir.

*Laçın şəhərinin 50 illik yubileyində mədəniyyət evi
işçilərinin çıxışı*

LAÇIN MƏDƏNİYYƏTİ İNKİŞAFI TARİXİNDƏN

Qarabağın Zəngəzur mahalının Laçın bölgəsi özünəməxsus mədəni inkişaf yolu keçmişdir. Laçını, əlbəttə, ümumazərbaycan mədəni inkişaf tarixindən kənar qiymətləndirmək düzgün olmaz və olsa da həqiqətə uyğun olmaz. Bu yazının müəllifi deyilən sahə barəsində oxucularına təqdim etdiyi "Zəngəzurun altun tacı Laçın" kitabında məlumatlar verdiyindən, burada ən çox son dövrlərin məlumatları öz əksini tapmışdır. Qeyd edək ki, Laçınlılar da bütün Azərbaycanda olduğu kimi tarixən muğam, xalq mahnıları, rəvayətləri, qoşma və qəzəlləri, digər xalq deyimləri ilə yatıb durmuşlar. Buranın insanların özünəməxsusluğuda var. Belə ki, 18 may 1992-ci il məlum erməni təcavüzünə qədər Laçında bir çox mədəni, məişət, toy, dəfn etmə mərasimi, qonaq qarşılama qaydaları, geyimlər, məişətdə işlədilən bu və ya digər əşyaların, hətta musiqi alətlərinin düzəldilməsi, sadə mal-materiallardan qadın zinət əşyaları düzəlməsi, uşaqlara laylalar oxunması, evin ağsaqqalına, ailənin ağsaqqalına, kəndin ağsaqqalına münasibət məsələləri və digər məsələlər qədim türklərdən qalma elementləri ilə çox zəngin idi. Hətta, hansısa qədimdə işlədilən sözü dedikdə, xörəyin bişirilməsini, toy musiqiləri - ona aid xüsusi sözlərin və toyun aparılma qaydalarını dedikdə digər bölgənin insanları deyilənlərin birinci dəfə eşitdiklərini söyləyirdilər. Orada son dövrlərə qədər üç gün, yeddi gün toy etmə, toyda aşiq, muğam, diringi yerləri, çay süfrəsi açmaq dəb idi. Hər musiqinin öz dinləyicisi var idi, sakitliyə riayət olunmalı idi. Müğam məclisində əsasən yaşlı və ziyalı kişilər, əsasən gecə keçirilən aşıqlar dastanında yenədə yaşlı insanlar çoxluq təşkil edərdi. Qarazurna, yaxud digər musiqi birliyi ilə çalınan oyun havalarında isə kişi-qadın bir yerdə oynayır, hərə öz yaşadı, yaxud müxtə-

lif yaşlı qohumlar bir havaya oynayar, məzhəkələr çıxarar, baş üstə at çapar, dəqiq atışma yarışı keçirərdilər və s. Bütün bunların ancaq bir toyda olması, Laçından başqa axır illər bölgələrdə qalmamışdı. Qədim danışıq tərzı də ancaq bu bölgədə özünü saxlaya bilmışdı. Mədəniyyətin ayrı-ayrı qollarına dair xeyli qədim-türklərdən qalma məqamlar da Laçında az deyildi. Hətta Laçının ayrı-ayrı kəndlərində bir-birlərindən fərqli xeyli qədimlik müşayət etmək mümükün idi. Keçmişdə yaşamış insanlar qədim musiqi alətlərini əsasən özləri düzəldər, ondan da hər kəs özünəməxsusluqla istifadə edərđi. Başqa bölgələrimizdən, xarici dövlətlərdən gətirilən hər bir mədəniyyət incisi çox qiymətli bir dəyər kimi laçınlılar tərəfindən qorunar, onun tarixi haqqında yaxşı məlumata malik olardılar.

Laçında özləri üçün paltar tikmə, məişət əşyaları düzəltmə və s. işlərlə yanaşı boya işləri, yerli mal materialdan cürbəcür əşyaları düzəltmə, xəttatlıq da son dövrlərə qədər qalmaqda idi. Laçının tabe olduđu Gəncə, Şuşa, Bərdə, Beyləqan, Şamaxı, və digər şəhərlərdəki yüksək təbəqənin adamları bu əl işlərindən, mədəniyyət incilərindən bir töhvə aldıqda bu özünəməxsusluğa heyran olardılar.

Etiraf edək ki, Laçında maldarlıq, qoyunçuluq, əkinçilik mədəniyyəti ilə bağlı olan sahələr istisna olmaqla digər mədəni işlər əsasən "yuxarı təbəqəyə" aid idi, onlar bu işlərlə daha çox məşğul olur və ya mədəni irsə özləri rəhbərlik edərdilər. Bu mənada bəzi mədəni inkişafın elementlərində onların adı ilə bağlı olardı. Əlbəttə, sivilizasiyaların bir-birlərini əvəz etməsində bütün bölgələrimizdə olduđu kimi Laçında da öz təsirini göstərmişdir. Xüsusən Türkün Tanrıçılığı, Atəşpərəstlik, Xristianlıq, İslam kimi dini-mənəvi, dini-mədəni, dini-adət-ənənə və sairə Laçın bölgəsində öz izlərini qoymuş və ayrı-ayrı mərhələlərdə mədəni inkişafa bu və ya digər tərzdə öz təsirini göstərmişdir.

Azərbaycanı işğal etmiş, öz əsarətində saxlamış bizə yad xalqların mədəni inkişaf tərzini Laçın bölgəsinin özünəməxsus mədəniyyətini tamamilə sıradan çıxara bilməmişdir.

XX əsrdə Laçında mədəni inkişaf bu və ya digər sahələrdə dövlət səviyyəsində xeyli inkişaf etdirilmişdir. Laçın şəhərində, bölgənin kəndlərində mədəniyyət evləri, kitabxanalar, musiqi mərkəzləri, rəssamlıq, xalçaçılıq məktəbləri, muzey, şəkil qalereyası, aşıqlar qrupu, xalq çalğı alətləri ansambılı, turizm xidmət edə biləcək "yeni və köhnə" tikililərin bir məkanda abadlaşdırılması və s. işlər bu dövrdə xeyli sürətlənmişdi. Sovetlər dövründə bu işləri dövlət öz nəzarətində saxlamış, xeyli miqdarda insan bu işlərə cəlb edilmiş, dövlət qarşısında cavabdeh olmuşlar. Təbii ki, bu işlər də laçınlıların mədəni inkişafını daha da sürətləndirmişdir.

H.Ə.Əliyevin XX əsrin 70-ci illərində Azərbaycanda hakimiyyətə gəlməsi, Azərbaycanın hər guşəsində olduğu kimi Laçında da digər sahələrlə yanaşı mədəni inkişafın sürətlənmə tempinin xeyli dərəcədə yüksəlməsinə səbəb olmuşdur.

Azərbaycan KP MK-nın və Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 16 noyabr 1971-ci il tarixli, "Laçın rayonu zəhmətkeşlərinə mədəni-məişət xidmətini daha da yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" Azərbaycan KP MK bürosunda qəbul olunmuş birgə qərar bunun bariz nümunəsidir.

Son illər möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan bütün sahələrdə yüksək nailiyyətlər əldə etmiş, iqtisadiyyatımız öz inkişaf tempini xeyli artırmışdır. Çox millətlərdən qədim tarixə və mədəniyyətə mənsub olan xalqımız nailiyyətlərdən bəhrələnərək, hazırda öz həyatını dünya meyarlarına uyğun şəkildə qurmağa başlamışdır. Respublikamız da daima öz mədəni inkişafı

ilə, sənət, söz dünyası ilə, özünəməxsusluğu ilə seçilən Laçınımızda mədəni inkişaf tempi köçkünlük həyatı yaşama-sına baxmayaraq, xeyli yüksəlmişdir.

Laçın mədəniyyət şöbəsi nəzdində hazırda 5 musiqi məktəbi, 2 mədəniyyət evi, 3 şəhər klubu, 115-dən artıq kitabxana, 2 muzey, bir şəkil qalereyası və bunlarla yanaşı kənd icra nümayəndəlikləri tərəfindən maliyyələşdirilən 45 klub, 32 mədəniyyət evi Laçın bölgə əhalisinə xidmətdədir. Hazırda Taxtakörpü qəsəbə-

Qarıqışlaq kəndində Dəmirovlu pir-məbədi. Zərdüştlük dövrü.

sində əlavə olaraq bir şəhər mədəniyyət evi, bir şəhər kitabxanası, Şamkənd uşaq musiqi məktəbi və s. istifadəyə verilmişdir.

Mədəni inkişafdən danışıarkən qeyd etməliyik ki, bu sahəni Laçının İcra Hakimiyyəti diqqət mərkəzində saxlayır, Taxtakörpü qəsəbəsində Ulu Öndərimiz H.Əliyevin heykəlinin açılışını təşkil edib, laçınlılara böyük hədiyyə verib. Digər tərəfdən burada H.Əliyev adına böyük sahəsi olan park

salınıb və bu parkda H.Əliyev muzeyinin tikilməsi qarşıya məqsəd kimi qoyulub. Azərbaycan Respublikasının dövlət bayrağı üçün 26 metr hündürlüyündə qurğu quraşdırılıb.

Laçınlıların ürəyincə olan digər bir məqam Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməram-

Zeyvə kəndi. Eramızdan əvvəllərə aid qəbirüstü abidə.

lı səfiri, millət vəkili Mehriban xanım Əliyevanın dəstəyi və yaxından köməkliyi ilə keçirilən "Muğam-2007" müsabiqəsində laçınlıların uğurla iştirak etmələri, Ehtiram Hüseynovun müsabiqədə 2-ci yeri tutması, Şəmsəddin İbrahimovun son onluqda mükafata layiq görülməsi və bu gənclərin Respublika tədbirlərində uğur qazanması olmuşdur. Bunlarla yanaşı Laçında uşaq və gənclərin fitri istedadını üzə çıxarmağa və əhəlinin mədəni inkişafını təmin edən hər cür tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə 240-a yaxın insan və digər mütəxəssislər məşğuldurlar. Laçınlıların təkcə Laçının özündə deyil, respublikamızın mədəni inkişafında da zəhməti olan xeyli insanları vardır. Onların bəziləri Laçından kənar bölgə və şəhərlərdə yaşasa-

larda, Laçının yetişdirmələri olaraq qalacaqlar.

*Zeyvə kəndi.
Qədim türk döyüşçüsünün abidəsi*

LAÇINDA MEMARLIQ VƏ TARİXİ MADDİ-MƏDƏNİYYƏT ABİDƏLƏRİ

Zəngəzurun yuxarı hissəsində yerləşən, onun bir parçası olan Laçın bölgəsində tarixi maddi-mədəniyyət abidələri yetərincədir. Onların bir çoxları haqqında xeyli mifik məlumatlar-

Ağoqlan kimsə-məbədi.

da kifayət qədərdir. Elə bir yaşayış yerləri, xarabalıqları qalmış keçmiş insan məskənləri, dağ, dağ-dərə, sıldırım qayalıqlar, qədim meşəliklər, düzlər yoxdur ki, orada hansısa bir memarlıq abidəsinə, onun qalıqlarına, kurqanlara, qala və qala qalıqlarına, qəsrlərə, yeraltı tunellərə, yeraltı yaşayış məskənlərinə, üstlərində müxtəlif dövrlərə aid şəkil və yazılara, cizgi və naxışlara, atəşpərəstlik dövrü nümunələrinə, türbə və məscidlərə, Türk-Alban kilsələrinə (kimsələrinə), inanc yerlərinə, pirlərə, incə zövqlə cızma və qabartma üsulları ilə işlənmiş qəbrüstü abidələrə, baş daşlarına, at və qoç, qurd, öküz, kəl fi-

qurlarına, onların qayaüstü şəkillərinə, stellalara və s. rast gəlməyəsən-təsadüf etməyəsən.

Öncə araşdırmalar nəticəsində əldə etdiyimiz, şəxsən müşahidə və istifadə etdiyimiz daş körpülərdən adlarını bildiklərimizdən misal gətirmək gərəkli olar.

Cicimlidə qədim türbə.

Qeyd edək ki, Laçın bölgəsi bir çox cəhətdən olduğu kimi, körpüsalma işlərində də maraqlı xüsusiyyətlərə malikdir. Əvvəla bu yerlərin təbii-coğrafi şəraitləri elədir ki, burada həmişə insan məskənləri mövcud olmuşdur. Digər tərəfdən dağlıq-meşəlik əraziləri çoxluq təşkil etdiyindən insanlar bir yaşayış yerindən digərinə getməli olanda qısa yolla və sürətlə axan çaylardan keçməyə üstünlük verdiyindən körpü salınması vacib olurdu. Odur ki, Laçında çox təsadüfi hallarda iki kənd arasında körpü olmur. Körpülər əsas yollar, el yolları və keçilməz yerlərdə çoxluq təşkil edir. Burada körpüsalma tarixi dəqiq bi-

linmir, lakin insanın bu torpaqlarda ilk məskunlaşma dövründən yaşadığını nəzərə alsaq Laçında körpülər elə ilk yaşayış dövründən qəbul ediləndir. Yerli şəraitlə birbaşa əlaqəli olan bu məsələ ilk dövrlərdə əsasən ağacdan salınmışdır. Sonralar isə ağacı-daşlar əvəz etmiş, getdikcə onun gözəlliyinə, arxitekturasına geniş yer verilmiş və nəticədə bir tağlı, ikitağlı tarixi əhəmiyyət kəsb edən, dözümlü körpülər salınmış, onlar bəzədilmiş, çox zaman isə körpü salanın, onun ustasının adını körpüyə qabartma və ya cızma üsulları ilə işləmişlər.

Belə körpülərdən biri Pircançay adlanan yerdə XIX əsrə aid olan əslən Pircandan olan Məşədi Mehralinin təşəbbüsü ilə salınmış körpüdür. Körpü memarlıq baxımından maraq və əhəmiyyət kəsb edən olmuşdur. Ermənilər bu körpünün bütün əlamətlərinə görə Azərbaycan türk memarlığına xas olmasını və onda hər hansı dəyişikliyin aparılmasının mümkünsüzlüyünü nəzərə alaraq körpünü Laçınlıların 18 may 1992-ci ildə oranı tərk etməsindən sonra partlatmışlar. Ümumiyyətlə, ermənilər digər tarixi abidələrdə də özünüküləşdirilməsi mümkün olmayan bütün növ tarixi abidələri məhv etmişlər.

Memarlıq baxımından maraq doğuran digər körpü Bəylik (Abdallar) kəndi yaxınlığında, Həkəri çayı üzərindəki XVIII əsrə aid olan körpüdür. Pircançaydan keçərək çayın sağı ilə Taxta zavodu deyilən yaşayış məntəqəsinə çatmamış qısa yolla Bü-lövlük, Qoşasu, Ağcakənd kəndlərinə getmək üçün XII əsrdə inşa edilmiş Çiçəyin körpüsü. Körpünü Arafli bəylərindən birinin sevimli qızı, çox erkən dünyasını dəyişmiş Çiçəyin xatirəsini əbədiləşdirmək məqsədilə saldırmışdır. Sonralar yer tərpənməsi nəticəsində körpü dağılmış, lakin yolun əhəmiyyətini nəzərə alan həmin nəslin sonrakı nümayəndələri yenidən bərpa etmiş, onunda bir tərəfini sel apardığı üçün körpünü vaxtaşırı taxta körpü ilə əvəz etməklə ondan istifadə etmişlər.

İkitağlı daş körpülərdən biri də Minkənd çayı üzərindəki körpüdür. Bu çayın üzərində bir neçə qədim körpü izləri son vaxtlara qədər qalmaqda idi. Tarixi baxımdan maraq doğuran birtağlı körpülərdən biri də Abadxeyir ərazisindəki körpüdür. Digər birtağlı körpü Şeylanlı kəndi ərazisindədir ki, o hələki mövcuddur. Amma bu ərazidə də Minkənd ərazisində olduğu kimi körpülər mövcud olmuşdur ki, onların memarlıq xüsusiyyətləri bəlli olmasa da mövcud olduğu dövr Alban türk-oğuz xristianlığından əvvəllərdə olması haqqında bəzi erməni mənbələrində qeydlər mövcuddur.

Zabux kəndi ərazisindəki körpünü təkcə laçınlılar deyil, bütün Zəngəzurlular və bu yoldan istifadə edənlər tanıyırdı ki, o da 1988-ci ildə erməni-azərbaycan münaqişəsi zamanı dağıdılıb.

Başqa bir körpü tarixi baxımdan maraq doğuran Malxələf kəndi ərazisindəki "Sınıq körpü" adını almış memarlıq abidəsidir.

Aşağı Fərəcən kəndi ərazisində Fərəcən Güləbird yolundakı körpünün də memarlıq tarixçəsi var. Həm də Güləbird, Fərəcən kəndləri, Cicimli kəndi ərazisində və s. tarixən memarlıq xüsusiyyətini özündə əks etdirən birtağlı və ikitağlı körpülər mövcud olmuşdur ki, bunun da axıncısı 1907-1908-ci illərdə ermənilər tərəfindən məhv edilmişdir. Böyük Seyidlər kəndini çayın axarı boyunca sağ sahillə birləşdirən "Nəbi körpüsü"də XVII əsrin gözəl yadigarlarından sayılan olmuşdur. Belə körpülər Şəlvə, Qorçu, Picənis, Hacıxanlı, Hacısamli, Ərikli, Aşağı Qarasaqqal, Yuxarı Qarasaqqal, Qurdgəzi, Seyidlər, Zerti, Vağazin, Nurəddin, Arduşlu, Alxaslı, Sus, Hoçaz, Əhmədli, Muncuqlu və s. demək olar ki, istər 1992-ci ilə qədər insan yaşayışı mövcud olan kəndlər arasında, istərsə də qədim yaşayış məskənləri sahələrində və istərsə də karvan və yaylaq yolları boyunca öz dövrünün tələbatlarına cavab verən kifayət qədər körpü Zəngəzurun hər yerində olduğu kimi Laçın bölgəsində də mövcud olmuşdur. Bütün bunları deməyə -

Zəngəzur tarixini bütövlükdə və Laçın tarixini öyrənərkən təsadüf etdiyimiz qədim tarixi məlumatlar əsas verir.

Bir məqamı da xatırlatmaq vacibdir ki, Laçın Atəşpərstliyin, Zərdüştliyin yaranma məkanı və mərkəzi olan Zəngəzura aid olduğundan burada Günəşə, Aya, Ulduza, ocağa, oda, alova sitayiş, onların müqəddəsliyi öz əksini bu bölgədə yaranan bütün memarlıq abidələrində, Sitayiş "evləri" olan kimsələrdə, körpülərdə, qalalarda, kurqanlarda, qəbirüstü daşlarda və s. tapmışdır. Hətta, Atəşpərəstlik öz yerini xristianlığa verəndə Laçın bölgəsində salamat qalmış kimsələrdəki (kilsələrdəki) Zərdüştlik elementləri (simvolları) qalmış, insanlar elə əvvəlki qaydaları ilə Tanrıya sitayiş etmişlər. Laçın bölgəsi qədim türklərin Tanrıçılıq mənəvi inancının çox böyük təsirini yaşamış, onun ardınca Aya, Günəşə Tanrıçılığın bir hissəsi kimi baxmış və Alban-Türk xristianlığı abidələri bu bölgədə günümüzdə üstünlük təşkil etsə də bu yerin insanların da çoxusu-özü də bilmədən Tanrıçılığı, Zərdüştliyi dövrümüzə qədər yaşatmışlar. Burada "Tanrıya and olsun", "O göy haqqı", "Ocağa and olsun", "O işıq haqqı", "Yalan deyirəmsə işığa kor baxım", "Yalan desəm odum, ocağım sönsün", "O Gün mənə qənim olsun", "Başı Tanrıya ucalsın", "Tanrı onu kor etsin", "Tanrı məni işığa həsrət qoysun" və s. və ilaxır ifadələr həmişə işlənmişdir. Bu mənada Laçında və bütövlükdə Zəngəzurdə deyilən mənəvi dəyərlərin çalarları hələ də yaşayırdı. Lakin ermənilər Tanrıçılıqla və Atəşpərəstliklə əlaqəli hər bir izi bu abidələrin üzərindən ya tamam götürmüş, ya da onun yerinə hər hansı qriqoryan elementi əlavə etmişlər. Onlar ən çox Tanrıçılıqdan qalma və Alban-Türk xristianlığından qalma xaçları qriqoryan xaçları ilə hər bir mümkün olan yerlərdə əvəzləmişlər. Amma, ermənilər unudurlar ki, torpaq altında qalan türk tarixini tam sıradan çıxarmaq, yaxud qədim yazıların hamısından silmək mümkün deyildir.

Laçında dəmir dövrünə aid olan "Daş qutu" Abdallar kəndi ərazisində, IX əsr Ağoğlan qəsri Kosalar kəndi ərazisində, Soltanlar kəndi yaxınlığında 1761-ci ildə inşa edilmiş Soltan Həməzə sarayı, XIV əsrə aid edilən Soltan Əhməd sarayı, Qarıqışlıq kəndi ərazisində XI əsrə aid edilən Dəmirovlu pir məbədi, XVII əsrə aid məbəd, elə orada tarixi hələki bilinməyən digər məbəd, Vağazin kəndi ərazisində tarixi araşdırılmamış abidə, Kişpəyədəki (Bülövlük kəndi yanında) kimsə Tanrıçılıq məbədi (tarixi bəlli deyildir), Mirik kəndi ərazisində XV əsrə aid məbəd, Mirik dərəsində digər məbəd, Bozlu kəndi ərazisində XV əsrə aid Xaçın yalı məbədi və Xaçın daşı abidəsi, Molla Əhmədli kəndi ərazisində XVII əsrə aid məbəd, Minkənd kəndi ərazisində XV əsrə aid olan məbəd, Hoçaz kəndi ərazisində Mağara məbəd və tarixi müəyyən edilməmiş məbəd, Soyuqbulaq kəndi ərazisində tarixi öyrənilməmiş məbəd, indi yaşayışı olmayan Araflı kəndi ərazisində XVII əsrin ikinci yarısı - XVIII əsrin əvvəllərinə aid olan məbəd, Dündülböylərin Yenqıca adlanan keçmiş yaşayış məskənində kimsə məbədinin qalıqları, Cabbar bəyin Seyid Səkinə adlanan məskənində Alban-Türk VII əsr məbədi, Güləbird kəndində XV əsr türbəsi, Cicimli kəndi ərazisində XIV əsrə aid Məlik Əjdər türbəsi, burada 2-ci türbə XVII-XVIII əsrlərə aiddir, Çoban daş abidəsi də orta əsrlərə aid edilir, Malxələf kəndi ərazisində XVII əsrə aid Xəlifə şərəfinə ucaldılmış türbə, Aşağı Fərəcan kəndi ərazisində tarixi araşdırılmamış qədim məbəd, Korcabulaq kəndi ərazisində tarixi bəlli olmayan məbəd, keçmiş Hambul kəndi ərazisində (Alıqulu ilə Bülövlük arasında) V əsrə aid məbəd, Qarasaqqal kəndində XVI əsrə aid türbə, Qurdgəzi kəndinin cənubunda Araxış deyilən yerdə XVI əsrə aid türbə, Piçənis kəndi ərazisində bir neçə tarixi araşdırılma-

mış məbəd, Şəlvə və Qorçu kəndlərinin hər birində qədim məbəd, Arduşlu kəndi ərazisində IV əsr məbədi və s. tərəfmizdən qeydə alınmışdır.

Laçın bölgəsində həm də kifayət qədər qəsr, stella, kurqanlar, qalalar, yeraltı tunellər, bulaq abidə, qəbiristanlıqlar, heyvan heykəlləri, daşlar üzərində ovçuluğa, qəhrəmanlıqlara, daş üzərində dini-mənəvi dəyərlərə aid müxtəlif süjetli şəkillərə, Günəş şəkli işləmələrinə, keçmiş tarixi özündə əks etdirən digər tarix və mədəniyyət abidələri sayılmaqla qurtaran deyil. Tarixi əhəmiyyət kəsb edən qəbiristanlıq Abdallar (Bəylik) kəndində, orta əsr sümüklü qəbiristanlığı, XVI əsr Xallanlı qəbiristanlığı, Zabux kəndində, keçmiş Bağırbəyli kəndi yaxınlığında Xan yeri adlanan sahədə XVII-XVIII əsr qəbiristanlığı (burada Qarabağ xanlığının baş sərkərdələri, Zəngəzur sultanları Nəbi bəy, Alı bəy, Murtuza bəy, II Alməmməd bəy, Süleyman bəy, III Alməmməd, Cəbrayıl bəy, Şamil bəy və s. dəfn olunmuşlar), Malıbəy kəndində qədim qəbiristanlıq, Kosalar kəndində qədim qəbiristanlıq, Zeyvə kəndində üç türbə və qədim qəbiristanlıq, Hacılar kəndində qədim qəbiristanlıq və bulaq abidə, Quşçu kəndi ərazisində XV əsrə aid bulaq abidə və "Uşaq qalası" adlı qala, Korca bulaq abidəsi, Sadınlı qalacağı, Mirik kəndində Kərbəlayı Behbud bulaq abidəsi, tarixi bilinməyən ayrıca qala, Bozlu kəndində qədim qəbiristanlıq və Xaçın daşı abidəsi, Molla Əhmədli kəndində qədim "Vəng" adlı qəbiristanlıq, Qaragöl ərazisində XVIII əsrin ortalarında Zəngəzurun Sultanı-Qarabağ xanlığının 1-ci baş sərkərdəsi Murtuza bəyin xanlığın yaradılması uğrunda şəhid olmuş oğlunun şərəfinə tikdirdiyi Məscid və oğlunun arzusu ilə orada dəfn etməklə saldırdığı qəbiristanlıq, Soyuqbulaq kəndində bulaq abidə, Güləbird kəndi ərazisində "Qız qəbri" abidəsi, dəmir dövrünə aid kurqan, "Qız qəbri" adlı dəmir dövrünə aid kurqan, orta əsrlərə aid qəbiristanlıq, Sarı aşığın qəbir

abidəsi (Azərbaycanda böyük bayatı ustadı), Cicimli kəndində orta əsrlərə aid qədim qəbiristanlıq, Aşağı Fərəcan kəndində X əsrə aid qəbiristanlıq, Bülövlük kəndində 1955-ci ildə 2-ci dünya müharibəsində həlak olmuş oğlu Hüseyinin xatirəsinə anasının tikdirdiyi "Qaratel bulağı" abidəsi, Yusif bəyin öz adına tikdirdiyi "Yusifin bulağı" abidəsi, İlyas bəyin tikdirdiyi "Sarı bulaq" bulaq abidəsi, Arafıda Mütəllib Allahverdiyevin

Təhsil naziri Misir Mərdanov Laçın köçkün məktəbinin açılışında.

"Süleyman bəyin bulağı" abidəsini yenidən bulaq abidəyə çevirməsi, Pircanda Zərdüştlük dövründən qalmış bulaq abidənin XVII əsrdə yenidən "Dambulaq" formasına salınaraq günümüzə qədər yaşaması, XI əsr Gavur qalası, dəmir dövrünə aid edilən Rizvan meşəsindəki kurqanlar (Ziyirik kəndi), Araxış adlanan yerdə (Qurdgəzi kəndi), kimsə, məbəd, qədim qəbiristanlıq, Şəlvə kəndi ərazisində qədim qəbiristanlıq və s. bi-

zə məlum olmayan neçə-neçə tarixi məkanlarımız bu torpaqlarda mövcud olmuşdur.

Laçın bölgəsi bu sahədə də dərinədən öyrənilməmiş bir bölgədir. Laçında yeraltı işlər isə ümumiyyətlə aparılmamışdır. Hesab edirik ki, qismət olub torpaqlarımızı ermənilərdən azad etdikdən sonra Laçında yeraltı işlərə rəvac veriləcək və bizim xarici tarixi mənbələrdən əldə etdiyimiz çox qədim məlumat-

Laçın təhsil işçiləri yeni tikilmiş məktəbin açılışında.

lar, o cümlədən Tanrıçılıq və Zərdüştlüklə bağlı məlumatlarımız daş kitabələrdə də öz təsdiqini tapacaqdır.

LAÇIN BÖLGƏSİ TƏHSİLİ TARİXİNDƏN

Hazırkı Laçın bölgəsi XX əsrin 30-cu illərinə kimi Zəngəzur sultanlığı, mahalı, qəzası kimi adlar daşımaqla Yuxarı Qarabağ kimi qəbul edilmişdir. Laçın da Zəngəzurun tərkib hissəsi olmaqla Qarabağın mərkəzi şəhərlərindən idarə edilmişdir. Qarabağ bütövlükdə ayrı-ayrı dövlətlərin tərkibində olmadığından asılı olaraq onun paytaxtıda dəyişərək Bərdə, Beyləqan, Gəncə, Şamaxı, Bakı, Şuşa və s. olmuşdur. Zəngəzur sultanlığı, mahal, qəza olduğu dövrlərdə, xüsusən də rusların Azərbaycanı işğal etdikləri XVII əsrdən sonrakı zamanlarda onun mərkəzi şəhəri Gorus olmuşdur. Deyilən dövrlərdə Laçında təhsil sistemi əsasən varlı, vəzifəli və din xadimlərinə aid olmuşdur. Bu insanlar öncə övladlarına və qismən Allah vergisi olan uşaqlara ev təhsili vermiş, sonra müxtəlif bölgələrə, şəhərlərə göndərmişlər. Odur ki, əhalinin hamısı təhsillə əhatə olunmamışdır. Azərbaycanı işğal etmiş bu və ya digər dövlətlər yerli əhalinin savadlanmasını istəməmişlər. Bu mənada Müstəqil Azərbaycan dövlətinin keşiyində hər birimiz mərdanəliklə dayanmalıyıq.

Bütün Zəngəzurda olduğu kimi Laçında da ev təhsilinin çox güclü məqamları da olmuşdur. Zəngəzur tarixən sivilizasiyaların inkişafı dövrlərində təhsil sahəsində heç də geri qalmamış, bəzən isə bir çox yerləri qabaqlamışdır. Türkün tanrıçılıq, xüsusən də Atəşpərəstlik dövründə Zəngəzur təhsildə ən öndə gedən bölgələrimizdən olmaqla Zərdüştlüyün yaranma mərkəzidir, çox böyük tarixi şəxslərimizin vətənidir. Bu məqamların araşdırılması baxımından Laçın daha çox ehtiyaqlıdır. Buranın qədim tarixi şəxsləri bölgədən təhsil ardınca başqa-başqa ölkələrə üz tutmuş və əksər hallarda da orada məskunlaşaraq həmin dövlətin vətəndaşına çevrilməklə Laçının "əlinədən çıxmışdır". Belə şəxslərdən Əmir Xosrov Dəhləvini,

"Xəndək davasının" müəllifi Səlmani Farsi (Farizi) və digərlərini göstərmək kifayətdir. Rus işğalından sonra dövlət səviyyəli məktəblərin fəaliyyəti tarixi sənədlərin araşdırmaları nəticəsində əldə edilmişdir. Amma bu məktəblər yeganə olmayıb, Güləbirddə, Araflıda, Molla Əhmədliyə, Peçeneqlərdə, Düdüldə, Hacılarda və s. qədim yaşayış məskənlərində də olmuşdur.

Minkənd kənd təhsil ocağı Respublika Dövlət Tarix Arxivinin fond materiallarına əsasən Qafqaz Təhsil Dairəsi İdarəsinin 1890-cı ilə olan hesabatında vardır. Xalq Təhsil Nazirliyinin Minkənd kənd birsinifli məktəbinin əsası 1890-cı ildə qoyulmuşdur. Məktəb 42 nəfər şagirdlə (oğlan) açılmış və ilk şəriət müəllimi Molla Vəli Kəlbəlay oğlu olmuşdur. 1896-cı ildə məktəbə ilk azərbaycanlı-Rəsul bəy Tahirov müdir təyin edilmişdir. 1912-ci ildə birsinifli məktəb ikisinfliyə çevrilmiş, 1920-ci ildən 7 illik natamam məktəb, 1940-cı ildən isə orta məktəb kimi fəaliyyət göstərmişdir.

Minkənd məktəbi yarandığı vaxtdan etibarən rayonda təhsilin inkişafına böyük töhfələr vermiş, əhali arasında savadsızlığın ləğv edilməsində mühüm rol oynamışdır.

Minkənd məktəbi həm də Azərbaycana bir sıra görkəmli ziyalılar yetişdirə bilmişdir. Məktəbdə təhsil alanlar arasında 11 elmlər doktoru- professor, 17 elmlər namizədi vardır. Respublikanın ictimai-siyasi, elmi, mədəni həyatında fəal iştirak edən, vaxtilə Minkənd məktəbində təhsil alanlardan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrünün dövlət xadimlərindən, Bakı Dövlət Universitetinin təsis olunmasının ilk təşəbbüskarlarından biri - respublikada ümumtəhsil və orta ixtisas, həmçinin ali pedaqoji kadrların yetişdirilməsində, Azərbaycan məktəblərində rus dilinin tədrisi prinsiplərinin hazırlanmasında xidmətləri olan Nurməmməd bəy Şahsuvarovu, Azərbaycan Demokratik Respublikasının göndərişi ilə Almaniyada təhsil alaraq bir

müddət Hamburq Tropik Xəstəliklər İnstitutunda işləyən, orada elmlər doktoru, professor elmi adı alan, Azərbaycanda tibbi kadrların hazırlanmasında xüsusi xidmətləri olan Mürsəl bəy Şahsuvarovu, Sumqayıt şəhər səhiyyəsinin qurucularından biri olan tibb elmləri namizədi İzzət Sadıqovu, Böyük Vətən Müharibəsi illərində Azərbaycan Respublikası Hərbi Komissarının müavini işləmiş Vəli Əliyevi və başqalarını göstərmək olar. Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Nəsimov Kamil Baladə oğlu da bu məktəbin məzunudur.

XX əsrin 70-ci illərində Minkənd kənd orta məktəbi ali və orta ixtisas məktəblərinə tələbə qəbulu üzrə respublikada öncül yerlərdən birini tutmuşdur. Hal-hazırda Minkənd kənd orta məktəbini bitirən xeyli müəllim, həkim, mühəndis və s. ixtisaslı mütəxəssislər müxtəlif sahələrdə layiqincə fəaliyyət göstərirlər.

Laçın bölgəsinin ermənilər tərəfindən işğalından sonra məktəb Abşeron rayonu Ceyranbatan qəsəbəsində fəaliyyət göstərir və həmin təhsil ocağının məzunu, ölümündən sonra "Vətən uğrunda" medalı ilə təltif olunmuş şəhid Bayram Məhəmməd oğlu Məmmədovun adını daşıyır. Hazırda məktəbin məzunları ali məktəblərə müvəffəqiyyətlə imtahan verir, qazandıqları bilikləri elm, təhsil, mədəniyyət sahələrində və ölkə iqtisadiyyatının bir çox sahələrində bacarıqla tətbiq edirlər.

Respublika Dövlət Tarix Arxivinin fond materiallarına əsasən Qafqaz Təhsil Dairəsi İdarəsi üzrə 1902-ci il yanvar ayına olan 1-ci sayında 1901-ci il Yelizavetpol quberniyasındakı məktəblərin siyahısında Qarıqışlaq birsinifli məktəbinin 1 sentyabr 1901-ci ildə açıldığı qeyd olunmuşdur. Məktəb 22 nəfər şagirdlə açılmışdır, 1902-ci ildə Qarıqışlaq birsinifli məktəbin müdiri F.Ağakışiyev, şəriət müəllimi Molla Murtuza Bayram oğlu olmuşdur.

Şəxsi heyətin 1916-cı il yanvar ayına olan siyahısına əsasən məktəbin müdiri 1914-cü il 15 sentyabrda Salah Salman oğlu Məmiyev, şəriət müəllimi isə 1912-ci ildə Molla Murtuza Bayram oğlu təyin edilmişdir. Birsınıfli məktəb sonralar ikisınıfliyə çevrilmiş, 1924-cü ildən 7 illik natamam məktəb, 1958-ci ildən isə orta məktəb kimi fəaliyyət göstərmişdir. XX

Meşələr sağlamlıq mənbəyidir.

əsrin 70-ci illərində həmin məktəbdə ətrafdakı 17 kəndin uşaqları da təhsil almışlar.

Müxtəlif illərdə Qarıqışlaq məktəbində ali dini təhsilli, Qarabağ bölgəsində böyük nüfuza malik olan Molla Murtuza və Molla Cəfər, Azərbaycanın xalq yazıçıları **Süleyman Rəhimov**

və **Əli Vəliyev** şagirdlərin təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olmuşlar. Məktəbin məzunu və uzun illər orada dərs demiş, direktor işləmiş Teymur Cəbrayılov Laçın bölgəsi üzrə ilk dəfə olaraq "Əməkdar müəllim" adına layiq görülmüşdür. Məktəbin məzunlarından fəlsəfə elmləri doktoru İrşad Əliyevi, texnika elmləri doktoru, professor Mahmud Məmmədovu və başqalarını göstərmək olar.

Böyük Vətən Müharibəsində göstərdiyi şücaətə görə "Qırmızı Bayraq" ordeni ilə təltif olunmuş Sevindik Qurbanov, heyvandarlıq sahəsindəki nailiyyətlərinə görə Lenin ordeni ilə təltif olunmuş Şəmsəddin Kərimov, "Əmək Şöhrəti" ordeni ilə təltif olunmuş Mehri Eyvazova, respublikanın "Əməkdar həkimi" Elçin İsgəndərov və başqaları da bu məktəbin yetirmələrindəndirlər. Qarabağ münaqişəsi zamanı məktəbin 9 nəfər məzunu və bir müəllimi şəhid olmuşdur.

1992-ci ildə bölgənin ermənilər tərəfindən işğalından sonra Qarıqışlaq kənd orta məktəbi müvəqqəti olaraq Nizami rayonu ərazisində fəaliyyət göstərir. İndiyədək Qarıqışlaq məktəbini bitirən yüzlərlə gənc respublikamızın elm və istehsalat sahələrində öz vəzifə borclarını ləyaqətlə yerinə yetirirlər.

Laçın məktəbləri doğma torpaqlarından Respublikamızın 59 bölgəsində məcburi köçkün kimi yaşamaqlarına baxmayaraq təhsilə heç də maraqsız baxmırlar. 2007-2008-ci il tədris ilində Laçında 145 təlim-tərbiyə müəssisəsi, o cümlədən 138 ümumtəhsil məktəbi, 2 məktəbəqədər və 5 məktəbdən kənar tərbiyə müəssisəsi fəaliyyət göstərmişdir. 87 orta, 43 əsas, 8 ibtidai ümumtəhsil məktəbində 13564 nəfər şagird təhsilə cəlb edilmişdir. Bununla yanaşı Laçının 16 məktəbində 48 sağlamlıq imkanları məhdud olan şagird evlərində fərdi təhsilə cəlb edilmişdir. Ümumtəhsil məktəblərində oxuyan 13112 nəfər şagirddən 3687 nəfəri dərs əlaçısı olmuş, mərkəzləşdirilmiş qaydada və imtahan mərkəzlərində buraxılış imtahanla-

rında iştirak edən 1005 nəfər şagirddən 914 nəfəri orta təhsil haqqında attestat almışdır. IX sinifdə təhsil alan 1116 nəfər şagirddən 1045 nəfəri IX sinfi bitirmək haqqında şəhadətnamə almış, ümumiyyətlə XI siniflərin şagirdləri istisna olmaqla 12029 nəfər şagird müvəffəq qiymət alaraq sinifdən-sinifə keçmişdir.

Laçının ümumtəhsil məktəblərinin məzunlarından 32 nəfəri 500-dən çox, 6 nəfəri isə 600-dən çox bal toplayaraq respublikamızın və xarici ölkələrin nüfuzlu universitetlərinə qəbul olmuşlar. Bu hadisəni yüksək qiymətləndirən Laçın İcra Hakimiyyəti Texniki Universitetdə, bir neçə nəfər deputatlarla, rayon ziyalıları ilə birlikdə həmin tələbələr və onların müəllimləri, valideynləri ilə birlikdə görüş keçirmiş və 600-dən yüksək bal toplayanlara kompyuter və digər hədiyyələr vermişdir.

Dövlətimizin, prezidentimizin qayğısı nəticəsində 1998-2006-cı illər ərzində Laçınlı köçkün uşaqlar üçün 18 məktəb binası, 43 əlavə sinif otağı tikilib istifadəyə verilmiş, 8 məktəb əsaslı təmir edilmiş, eləcə də 2008-ci ildə 46 saylı məktəbin müəllim və şagird kollektivi dərslərini yeni tədris binasında qarşılamışlar.

2008-2009-cu dərslər ilində Heydər Əliyev fondu tərəfindən birinci siniflərə verilən məktəbli çantası və ləvazimatları, eləcə də Qaçqın və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən ibtidai siniflərə verilən məktəbli geyim forması, Təhsil Nazirliyi tərəfindən verilən dərslər vəsaitləri Dövlət başçısının, şəxsən cənab İlham Əliyevin təhsilə, məktəbə, elmə olan diqqət və qayğının böyük təzahürüdür.

Bununla yanaşı 2007-2008-ci illərdə müəllimlərdən Sevil Həsənovaya və Ağayar İsmayılova verilən "Əməkdar müəllim" fəxri adları təkcə onlara yox, bütövlükdə Laçın təhsilinə

və laçınlılara verilən çox yüksək qiymət kimi dəyərləndirilməlidir.

Maariflə, təhsillə, müxtəlif təlim vermə ilə tarixən Laçında məlum insanlar, öz peşəsi ilə şöhrətlənmiş adamlar yetərincə olmuşdur. XX əsrin ortalarında "Qabaqcıl maarif xadimi"

Rayon rəhbərliyi yeni poliklinikanın açılışında.

adını dövlət tərəfindən almış, maarif fədailəri Ələsgər Məmmədov, Əmiraslan Şahverdiyev, Teymur Cəbrayılov, Bacıxanim Lətifova, "Əməkdar müəllim" adına layiq görülmüş Dövlət İqtisadiyyat Universitetinin professoru Mustafə Qarayev və s. bu sırada olanlardandırlar.

LAÇIN SƏHIYYƏSİ TARİXİNDƏN

Qədim tarixlərdə təbii ki, Laçın bölgəsində indiki qədər tibb işçisi, tibb müəssisələri, tibb avadanlıqları, binalar, maşın-mexanizmlər, sahələr üzrə ixtisaslaşmış bölmələr olmamışdır.

Lakin, bölgədə xalq təbabəti çox yüksək səviyyədə olmuş, hətta ümumi inkişafı Azərbaycandan qabaqda olan ölkələrdə bu mühit formalaşmamışdı. Bunun da əsas səbəbi elmə məlum 4500-dən artıq gül, çiçək, ağac, kol, müxtəlif cür bitkilərin 600-dən çoxunun Laçın bölgəsində bitməsi, meşələrin çoxluğu, çiçək açan ağac və kolların çoxluğu, saf suyunun olması, havanın ideal təmizliyi olmuşdur. Laçında tarixən arıçılıq da yaxşı inkişaf etmiş, hər ailə bu nemətdən istifadə etmişdir. İnsanların ancaq təbii və insan orqanizminin faydalı qida məhsulları ilə qidalanması və s. buranı uzunömürlülər diyarına çevirmişdi. Bu torpaqlarda insanlar təbii proseslərin yüksək səviyyəli axarı ilə yaşamışlar. Yerli-əlverişli mühit insanların mövcud şəraitdən dədə-baba qaydası ilə özü-özünü müalicə üsullarını dərinləndirərək öyrənməyə vadar etmişdir. Hətta, hər hansı bir sahənin müalicəsini xəstənin olduğu kənddən xeyli uzaqda yaxşı bilicisi olurdusa, həmin şəxsə müraciət olunur, onun təcrübəsindən istifadə olunardı. 30-35 il öncə Laçın bölgəsinin baş həkimi Rəhim Rüstəmov bəzən sınıq-çıxıqla bağlı ciddi ehtiyac olduqda Laçının mərkəzindən aralıda Pircana - anasının, Səkinə xanımın yanına xəstənin göndərilməsi halları qeydə alınmışdır. Yəni, yerli əhəlinin qədim qaydalarla özü-özünü müalicəsi XX əsrin sonuna kimi Laçında mövcud olmuşdur. Mühüm məsələlərdən biri də Laçın insanların təbiətlə sıx təmasda olması, təbii bitkilərdən həm qida məhsulu kimi və həm də müəyyən xəstəliklərdə bu bitkilərdən istifa-

də qaydalarının nəsillərdən-nəsillərə ötürülməsi olmuşdur. Başqa bir məqam isə arıçılıq və onun məhsulları ilə əlaqəlidir. Burada, demək olar ki, yerli əhali xəstəliklərin 50 faizindən çoxunu arı məhsullarının, xüsusən balının hesabına müalicə edərmişlər. Bal özü yerli əhalinin dili ilə desək min bir dərddin dərmanıdır. Laçın balının keyfiyyət əlamətləri də burada heç də az əhəmiyyət kəsb etməmişdir. Bunun da səbəbi Laçın bölgəsi bitki aləminin zənginliyi ilə birbaşa bağlıdır. Amma, deyirlər heç də o demək deyil ki, Laçında təhsilli təbiblər olmamışdır. Qədimlərdən günümüzdə kimi insanların xəstəlikləri ilə məşğul olan insanları təbib adlandırmışlar. Amma, hər kəsə təbib adı verməzdilər. Onun üçün bu işlə məşğul olan şəxs özünü doğrultmalı, insanların inamını qazanmalı və ən əsası isə onun həbini qəbul edən şəxs şəfa tapmalıydı və küll halında özünü doğruldarsa insanlar ona təbib deyər müraciət edə bilirdilər. Laçında xalq təbabətinin elə mükəmməl bilicisi olub ki, hətta Bərdə hakimi onu öz yanına çağırıb və onun təbibini qəbul edib. Tarixdə öz yazılı əksini tapmış bu hadisə VIII əsrin ortalarına təsadüf edir. XIX əsrin ortalarında isə Bağdad təhsilini başa vurmuş Cəbrayıl bəy Odessa Tibb Universitetinə oxumağa getmiş və onu bitirib vətəni Laçına qayıtmışdır. Maraqlı məsələlərdən biri də odur ki, təbiblərin bir çoxu, o, cümlədən Cəbrayıl bəy müalicə etdiyi insanlardan heç nə almazdı, dərmanı da xəstələrə heç nəsiz verərdi. Cəbrayıl bəyin həkimliyi bir çoxlarına, xüsusən Xosrov bəyə bir örnək olmuşdur. O, Qarabağın general-qubernatoru olanda, insanları özü aldığı və ya düzəltdiyi dərmanlarla pulsuz müalicə edərmiş. Həm də, son dövrlərə qədər Laçında təhsilli həkimlər də xalq təbabətini mənimsəməyə çox həssaslıqla yanaşar, ona üstünlük verər və çoxsahəli istifadənin tərəfdarları olarmışlar.

Zəngəzurun bəzi yerlərində feldşer məntəqələri XIX əsrdə mövcud olsa da, Laçında bu işə dövlət səviyyəsində 1924-cü ildə başlanmış - Minkənd və Qurdgəzi kəndlərində feldşer məntəqələri təşkil olunmuşdur.

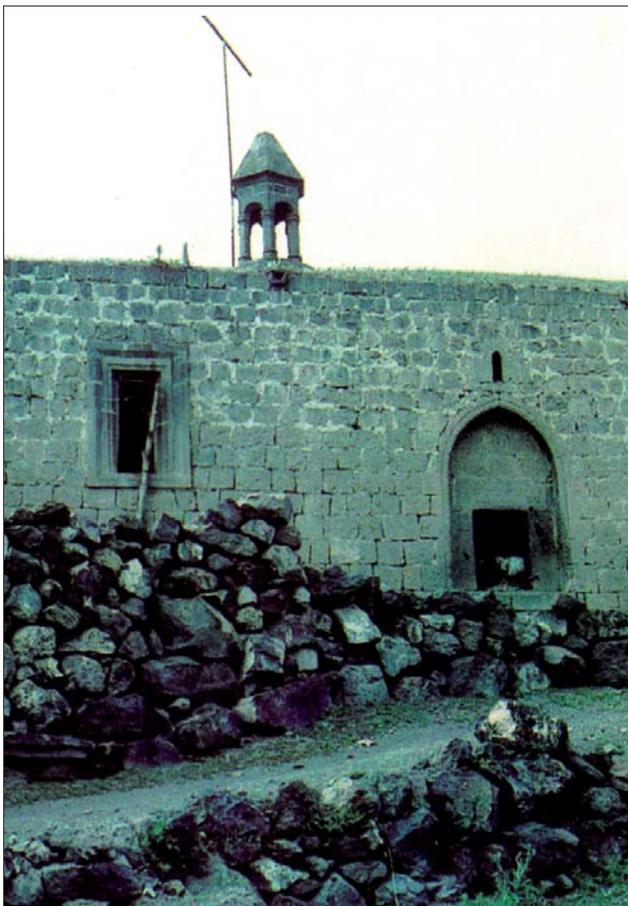
Laçın şəhərinin 50 illiyini qeyd edən vaxtlarda yəni - 1974-cü ildə Laçın əhalisinə 425 çarpayılıq 11 xəstəxana, 30 feldşer - mama məntəqəsi, təcili yardım stansiyası xidmət göstərmişdir. Göstərilən tibb ocaqlarında 315 nəfər tibb işçisi, o, cümlədən 50 ali təhsilli həkim insanların sağlamlığı yolunda xidmət göstərmişlər. 1974-cü ildə Laçın şəhərinin özündə 125 çarpayılıq mərkəzi xəstəxana və 50 çarpayılıq uşaq xəstəxanası fəaliyyətdə idi.

18 may 1992-ci ildə Laçın işğal ediləndə bölgənin mərkəzində 225 çarpayılıq mərkəzi şəhər xəstəxanası, 180 çarpayılıq xəstəxana - poliklinika kompleksi fəaliyyətdə idi. Mərkəzi xəstəxananın terapiya şöbəsi - 40 çarpayılıq, cərrahiyyə şöbəsi - 40 çarpayılıq, doğum evi - 25 çarpayılıq, qinekoloji şöbə - 25 çarpayılıq, burun-boğaz-qulaq şöbəsi - 15 çarpayılıq, infeksiyon şöbə - 25 çarpayılıq yerləri var idi.

Uşaqlar üçün olan xəstəxana - 50 çarpayılıq olmaqla, əlavə - uşaq infeksiyon şöbəsi - 25 çarpayılıq xəstəxana fəaliyyətdə idi.

Laçın bölgəsi üzrə 4 əsas aptek mövcud idi ki, bunların ən iri həcmlisi şəhərin özündə, digərləri isə Şamkənd, Şəlvə və Taxta zavodu yaşayış məskənlərində fəaliyyət göstərirdilər.

Bölgə üzrə 16 kənd xəstəxanaları da laçınlıların sağlamlığı keşiyində idi. Bunlar Qarıqışlaq kənd xəstəxanası - 50 çarpayılıq, Minkənd kənd xəstəxanası - 25 çarpayılıq, Qarakimsə kənd xəstəxanası - 25 çarpayılıq, Ağbulaq kənd xəstəxanası - 25 çarpayılıq, Alxaslı kənd xəstəxanası - 25 çarpayılıq, Şam-

Minkənd ərazisində qədim kimsə-məbəd.

təxanası - 25 çarpayılıq tibbi təşkilatlar fəaliyyət göstərirdilər.

Laçında ambulatoriya səviyyəsində fəaliyyət göstərmiş tibbi məntəqələrin sayı isə 19 olmaqla - Vağazin, Səfiyan, Zəbux, Cağazur, Malıbəy, Mirik, Kamallı, Bülüldüz, Ağcakənd, Piçəniş, Oğuldərə, Cicimli, Vəlibəyli, Qoşasu, Köhnəkənd, Daşlı, Quşçu, Hoçaz və Dəyhan kəndlərində idi.

Bütövlükdə Laçın bölgəsi üzrə 83 feldşer - mama tibb məntəqəsi insanların istifadəsində idi. Bununla yanaşı Laçının

kənd kənd xəstəxanası - 50 çarpayılıq, Qurdgəzi kənd xəstəxanası - 50 çarpayılıq, Şəlvə kənd xəstəxanası - 25 çarpayılıq, Təzəkənd kənd xəstəxanası - 25 çarpayılıq, Mığıdərə kənd xəstəxanası - 25 çarpayılıq, Güləbird kənd xəstəxanası - 25 çarpayılıq, Bozlu kənd xəstəxanası - 25 çarpayılıq, Əhmədli kənd xəstəxanası - 25 çarpayılıq, Mişni kənd xəstəxanası - 25 çarpayılıq, Qorçu kənd xəstəxanası - 25 çarpayılıq

Ağcabədi bölgəsində insanlara tibbi xidmət, əsasən Alxaslı və Mıǵıdərə xəstəxanalarının əlavə bölmələri tərəfindən həyata keçirilmişdir.

1988-1992-ci illər ərzində Laçın səhiyyəsi çox həyacanlı günlərini yaşamış, erməni əhatəsində və daimi müharibə aparılan bir bölgədə həkimlərin fəaliyyəti ağır, təhlükəli olsa da, həm də çox şərəfli olmuşdur. Hansı məntəqədə və ya xəstəxanada işləməsindən asılı olmayaraq Laçın bölgəsinin həkimləri baş verən hadisələrin hamısında yaralıları müharibə meydanından çıxarmaqla, xəstələri Bakı şəhərinə və digər bölgələrə müalicəyə də göndərmək cəsarəti göstərə bilmişdir. Müharibənin intensivliyi və uzunmüddətli olmasında da Laçın 1-ci yerdə olmuşdur. Əhalinin bütün iztirablarına laçınlı həkimlər çox fəal və fədakar münasibətlər göstərməklə - ölkə, vətən, dövlət qarşısındakı borclarını o anlarda ləyaqətlə yerinə yetirə bilmişlər.

Laçın bölgəsinin səhiyyə işçiləri erməni işğalı zamanı öz avadanlıqlarını, maşın-mexanizmlərini maksimum dərəcədə çıxara bilmiş, müharibə hələ qurtarmayan kəndlərə istiqamətləndirə bilmişlər. Laçından çıxan əhali Ağcabədinin Taxtakörpü deyilən yerində, Bakıda, Sumqayıtda, Abşeron ərazilərində, Azərbaycanın 59 bölgəsində məskunlaşmışlar. Laçınlı həkimlər laçınlıların nisbətən çox məskunlaşdığı yerlərdə səhiyyə xidmətini bərpa etmiş, bu insanların sağlamlığı keşiyində ləyaqətlə durmuş və indidə durmaqdadırlar.

Günümüzdə Laçın Mərkəzi Xəstəxanası Taxtakörpü qəsəbəsində ABŞ-ın dəstəyi ilə tikilən 14 otaqdan ibarət binada yerləşir. 2007-ci il 30 avqust tarixində xəstəxananın açılışında ABŞ-ın ölkəmizdəki səfiri xanım Ənn-Dörsi-də iştirak etmiş və xoş arzularını bildirmişdir.

Bununla yanaşı Taxtakörpü qəsəbəsində 21 ailəlik yeni yaşayış məntəqəsində 13 otaqlı poliklinika və 37 ailəlik qəsəbə-

DAVAMI